

1. táblázat: A kutatási tématerületek, kategóriák, kódolás (Harmadikutas pedagógiai és életreform-törekvések. Utópia vagy valóság: Németh László Kert-Magyarországa? c. munkához)

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
Környezet und haza a népi kultúra ápolása	Közép-Európa és Haza nép, népi kultúra ápolása és védelme	„A magyar irodalom népi volt és népi lesz, s a népiesség ellen mégis jogosan hadakoztak, akik neveltségessé tették. Mert mi a népiesség?” (Népiesség és népiség, 1928) „Kettős várban vonja meg magát a népek öntudata. A külső vár neve ország, a belső vár neve: faj. Az ország hatalom. Kiröpítő fészke szomszéd várakat szorongató portyahadnak s menedékhelye falai közé tévedt jobbágyoknak és kereskedőknek. A faj a végső kétségbeesés bástyafoka, a lekasabolásra ítélt harcosok utolsó hátmegvetése. A faj a halál elleni összefogás.” ... Szintézis eredménye a faj. Történelmi és társadalmi erők préselik egy musttá az egy présbe hullott emberszöveget. E préserek közt a nyelv a leghatalmasabb...A másik hatalmas összehozó erő: a sors...Hogy válik a fajiság irodalmi jellegé?... A magyar avar nagyon mély, a magyar égbolt nagyon alacsony. S csakugyan: a mi íróink agyon vannak pollenézve, s a faji jelleg elhatározó döntő stigma csaknem valamennyin...A faji stigma a magyar irodalomban! (Faj és irodalom, 1928. Ha a faj embertani fogalom: nem. Ha erkölcsi: igen. A népet többnyire tökéletlenül fedő élettani változat: nem lehet eszmény; a nép sorsához illő magatartás: igen. A magyarság új életre lobbanását kívánjuk egy sorsához méltó magatartású „új nemesség” -ben. (Debreceni káté, 1934) Miért kell antiszemitává lennem? Azt hiszem, egy író, aki legalább húsz kötetnyit írt, mégsem lehet három mondata alapján megítélni. A magyarországi zsidóságnak ma három főtípusa van. (1934) Faj és irodalom: A zsidóság rendkívül erős alkati stigmájú nép. Vannak betegségek, amelyeket jóformán csak zsidók kapnak meg. S bár ellentétes csoportokra oszlanak, ezeknek a csoportoknak a száma alig néhány, s mindenik rendkívül jellegzetes. A zsidó test és a zsidó szellem akárhogy keveredik európaiak közé, tüstént kiismerszik. Társadalmi életük is rendkívül elkülönült, vagy legalábbis egész más belül, mint nem zsidók felé. Magukkal viszik a gettót büszkén hirdetett fajfölségükbe is. A megtanult nyelvekbe egykettőre beleégetik jellegük nyelvi figuráit, a szavak színe megváltozik az ajkukon. Ha vallástalanokká válnak is, hódolattal gondolnak azokra a hagyományokra, melyek népüket összefűzik. Faji diszciplinájuk az egész világon páratlan. Vetődjenek három-négyen a legeldugottabb faluba, s magukkal visznek oda valamit azokból az évezredek közül, amelyek őseik fájaldalmával és ravasz bölcsességével pólyázzák körül őket, s évtizedek múlva is azok, akik voltak, megőrizték jellegüket egy egész idegen világgal szemben is. Hasonlíthatatlanul tömörebb és szívósabb faj a magyarnál. Ahogy a Tanúban írtam: „Vannak csoportok Magyarországon, amelyeket korlátok közt kell tartani; de mi tarthatja korlátok közt, csak a magunk kiválósága. A csoportok életének is megvan a maga archimédeszi törvénye: mindenki csak annyi helyet foglalhat el a közéletben, amennyit nyom..... Miért kell antiszemitává lennem? Azt hiszem, egy író, aki legalább húsz kötetnyit írt, mégsem lehet három mondata alapján megítélni. Munkásságom nyilvános, aki ismeri, annak tudnia kell, hogy	népi, népiség, faj magyarság faj(zsidóság)

Németh László: *A minőség forradalma* című (1940) munkájának digitalizált változata alapján. (https://reader.dia.hu/document/Nemeth_Laszlo-A_minoseg_forradalma_Kisebbszegen-10998

<https://opac.dia.hu/record/-/record/PIMDIA10998> alapján)

² A kutatócsoport kategóriarendszeréhez igazodik.

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>milyen része volt benne az antiszemitizmusnak. Miben voltam én antiszemita? Antiszemita voltam abban, hogy olyan szerepet töltöttem be, vagy iparkodtam betölteni, amely a Nyugat korában zsidó monopólium volt. Helyemet pusztán tehetséggel szereztem és tartottam meg, bal- vagy jobboldal, irókklikkek, újságok, kiadóhivatalok támogatása nélkül, olyan pőrén, amilyen pőre ebben az országban csak az ország érdeke lehet. Tulajdonképp szépíróként készültem, s csak azért lettem az, ami lettem, mert úgy éreztem, hogy hiába nagy író, nagy alkotás, ha nemzettest és írók közt nincs igazi korrespondencia. Ebben voltam én antiszemita, s ha az voltam, bűnhődtem és bűnhődöm érte; aki pályámon végigtekint, sok egyéb jel közt megláthatja rajtam a fordított sárga foltot. De ezek az urak, akik nagyon is jól ismerik írásaimat, azt is tudják, hogy miben nem voltam antiszemita. Hatvány szerint én kritikusai gyakorlatomban üldöztem a zsidó írókat. Ez a legtudatosabb hazugság, amit íróember leírt. Igaz, hogy a magyar életnek a közepéből és nem a perifériájáról néztem az irodalom jelenségeit, de ki volt figyelmesebb méltányolója a zsidó író nemes küzdelmének, aki művészetében nemcsak a kifejezés, de az idegen vérmérsékre szabott nyelv nehézségeivel is küzdött....</i> <i>a zsidóság, egy felületes asszimiláció színe mögött, mely gyorsaságán kívül akkori hitványságunk miatt sem lehetett más, mint felületes, megszállta mindezt, ami egy modern államot modernné tesz, s miután munkaadója lett munkásságunknak és irodalmunknak, forradalmi szervezeteivel elsöpörte mindazt, ami az országban még ellenállt neki. (Három nemzedék) ...</i> <i>Mit ért el az ellenforradalommal emelkedő antiszemita hullám? Kiközösítette a szegényebb zsidókat; kinyomta őket az államgépezetből, megapasztotta számukat a szabad értelmi pályákon. Megtörte ezzel a zsidóság hatalmát? Nem. A zsidó kapitalizmus egy-kettőre összeszövetkezett az ellenforradalmi rendszerrel, alkalmazkodott az új urak bűneihez, és megerősítette kiváltságait.</i>	
Életreform/önreform (Lebensreform/Selbstreform) a társadalmi és a személyes megváltás (a testre vonatkozó reformok, az az individuumból kötött, de szociális mozgalomként is megjelenő kezdeményezések)	Mozgalom/Új politika Reform (társadalmi/szociális)	<i>Új politika:</i> <i>A szocializmusban megvan a törekvés, hogy a tőkés rend nyugtalan áramló világát felváltsa és a tömegeket egy szilárdabb rend védelmében részesítse. Az emberiség nagy forrásából táplálkozik. A társadalmi jelenségek rendszeres, tudományos magyarázatát adja. De épp ez a tudományos magyarázat, a szocialista dogma, vágta el kapcsolatát a kor friss eszméivel. Nem tudta kiforrni születési hibáját, egy meghaladt tudományosság fölénykedésével nézi a világot; az emberiségéből ered, s szembekerül az emberivel; az idő neki kedvez, és mégis teret vesz, a visszafejlődés jeleit mutatja.</i> <i>A fasizmus az egyetlen irány, amely a 19. század előítéleteivel szakított. Viszont a kor jobb erőivel nem került kapcsolatba. Demokrácia és szocializmus letűnt nagy idők szellemi tartalékaiból merítenek; a fasizmus magára maradt múlttalan és társtalan irány. Lehet, hogy a század vadlányja lesz, egyelőre a barbárságnak is betörő kapuja. A szocializmus ellen készült: arra a humanizmusra hivatkozik, amelyet a szocializmus megtagadott, de lehet, hogy annak a humanizmusnak is sírósója lesz, amelyet a szocializmus képvisel.</i> <i>Mai alakjában egyik irányból sem várhatunk sok jót. Ideje, hogy a század, mely tudományban és művészetben már-már kibontakozott, a politikai eszmék megnemesítésére vesse magát. A politikának rá kell találnia a kor jó hajlamaira. Új politikára van szükség, mely épp oly magasrendű irányítója lehet a kornak, mint a 19. századé volt a demokrácia.</i> <i>3. A hadseregnek tisztjei vannak; a termelő hadsereg tisztjei a bürokraták. A bürokratizmus a szemünk előtt nőtt kivételes, félelmetes hatalommá. A „termelő hadsereg” rendjében az egész</i>	<i>új politika/reform reformkor</i>

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		társadalmon elterpeszkedik. Minél központosítottabb a hatalom, s minél kevésbé függetlenek az egyesek, a tisztviselő osztály annál féltetesebben sajátítja ki az államot. Az öncélivá váló tisztviselő olyan, mint a rák, ráburjánzik a szervezetre s elszívja erejét. Az új politikának meg kell fékeznie a bürokráciát. Mihelyt lazul a szigorú állami központosítás, s a kisebb helyi csoportok a maguk lábára kapnak, megszűnik egy csomó élősködő hivatal, s a tisztviselői rendet alulról is göngyölgetni kezdi a termelők tiszteletbeli tisztviselése. A magyar falu nyelvén szólva több lesz a bíró, kevesebb a jegyző. 4. Megint a hűbériség példájához kell fordulnom. A hűbériség össze tudta egyeztetni a „tervezdaságot” a kis emberi csoportok függetlenségével. Minden csoport benne volt a nagy hűbéri tervben, de a terven belül élte a maga gyökeres autonóm életét. Terv és központosítás nem jelentik tehát ugyanazt, és ha ugyanazt jelentik, föltétlen elpusztítják az állam emberi tartalmait. A terv egészséges kiegészítője a kis csoportok, tájgazák, közösségek, céhek viszonylagos önállósága. Egy nemzet életerejére ezekből merít, s a terv rendeltetése ezeket a kis csoportokat úgy fűzni össze, hogy minél kisebb legyen köztük a súrlódás. A mi társadalmunk, s úgy látszik, a szocialista és fasiszta is, alárendelő társadalom; az új politika a mellérendelésnek legyen a művészete. 5. A tisztviselőrendet eltorlasztjuk, a gyáripar, mely az elemi életszükségletekről gondoskodik, ahogy tökéletesedik, egyre kevesebb embert foglalkoztat, hol éljen hát meg a tömeg, hol helyezkedjék el a kiválóság? A kérdésben benne van a felelet. Az iparoknak egy részét sohasem veheti be a gép, vannak iparágak, amelyek az ember keze munkájához vannak növe, s a földművelés nemesebb faja: a kertészet sem mondhat le soha az ember alkotó leleményéről. Egy egészséges tervezdaság azzal, hogy a gépies gyári munkát, a földművelés alacsonyabb formáit kevés emberrel végezteti, a minőségipar és minőségföldművelés számára szabadtíja fel az emberi erők javát, s megadja a munkának azt a nemesebb jelleget, amely már-már ars; munka, de művészet is. 6. Egy világban, ahol gép és emberi lelemény munkája közt egészséges értékviszony alakulna ki, újra felvirradna a napja a minőségnek. Az érték a minőség skáláját követné, s az emberek rászoknának arra, hogy a nemesebbet, mint értékesebbet tartsák számon. Az életmód átalakulna: a kertek felemelnék a földművelést, a minőségmunka az iparost. Az emberi életben több helye volna az idillnek, s nagyobb lehetősége a művészetnek. A lélek, melyet az utolsó száz év építkező zavara elkábított, ráérne végre önmagával foglalkozni. (Új reformkor felé, 1928) Jól mondta a közoktatásügyi miniszter úr (Klebsberg Kunó): a reformkor el sem képzelhető a megelőző irodalmi mozgalmak nélkül. Az az aktív politikus, aki eljutott eddig az írómesterséget ennyire megtisztelő felfogásig, nem vonulhat vissza az analógia elől, s föl kell vetnie a kérdést: miféle új politika érik a most támadó irodalomban? A néptestnek miféle költött szóvá vált óhaja készül betörni a politika akaratai közé? Amikor nevet keres a nemzet ókázánját új erővel feszítő gőznek, kell, hogy egy pillantást vessen e kazán nyomásmérőjére: az íróra. Olyan pillantás ez, melyre talán az egész országnak szüksége van. Íme, az új emberség, de miféle új magyarságot áramoltat át? Adva a vérmérsék, de miféle testnek lesz lendületévé? Trianon istencsapásának van egy fénysávnai előnye is: a lelkiismeretes ember sokkal több hittel lehet ma magyar, mint előtte. A háború előtti magyarság hozzá volt láncolva tarka országa paradox válaszokat követelő problémáihoz. Most a széttört báb kiröpitette pillangóját. Az ötfeléd hasadt országtest föléd győztesen csap ki az új eszmény: a magyar faji génius,	tervezdaság minőségi ipar és földművelés munka/művészet irodalmi mozgalom/mozgalmak reformkor magyar faj/génius vitális erő

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>a határokat nem ismerő vitális erő, mely addig tolja ki az ország határait, ameddig magyar láb lépni tud.</i> <i>Magyarság a magyar állam helyett.</i> <i>A magyar külpolitika célja egy lehet: harc a fajok szabadságáért. (1928)</i>	
		A föld kérdése, 1934. <i>A magyar problémák legsúlyosabbika: a föld kérdése épp abban áll, hogy a gazdaságoknak ez a humanizálása annál kevésbé tud bekövetkezni, minél nagyobb szükség volna rá. Az ipari munkanélküliséget ismerjük, hiszen itt van a szemünk előtt, s elég határozott: a munkás vagy „sétál”, vagy dolgozik; a mezőgazdasági munkanélküliség távolabb van tőlünk és lappangóbb is, akinek egy hold földje vagy ötven napszáma van egy évben, az még nem „manifeszt” munkanélküli, annak ellenére, hogy a gazdaságnak legföllebb a kapuja előtt sündörög.</i> <i>A föld antinómiájának a tárgyalásában Szekefi nem megy tovább a néptelenedő nagybirtok és a kerítései alatt hűsölő földtelenek lázító látványánál.</i> <i>Az Illyés-féle telepítő mozgalom ma még alig egyesztendő, s ha népszerűvé is tette magát a szót, annyira, hogy a kormány e népszerűségnek egy kormánybiztossal adózott, kérdéses, hogy a résen lévő nagybirtok s a vele szövetséges erők megengedik-e, hogy kibontakozzék. Tétélezzük fel, hogy igen. A kisajátításra és telepítésre megvan a törvény; a kerítésen kívül álló két és félmillió bedöntötte a kerítést; a nagybirtokosok arra ébrednek, hogy föld helyett kötvényeik vannak. Megváltja ez a telepítés az országot?</i> <i>Négymillió hold az ország negyede, s ez a negyed, ha cselédsorban is, ma is eltart egymillió embert, s ezt továbbra is el kell valahogy tartania. Az a föld tehát, amely a két és félmillió gyarmatos előtt megnyílik, gyarmatnak elég kicsiny, amíg a gyarmatosítók mezőgazdasági tudása a mai színvonalon van. A települőknek nemcsak a megszállt nagybirtokra kellene tehát kivándorolniuk, hanem a minőségföldművelésbe is.</i> <i>De hol tanulják meg ezek a mezőgazdaságon kívül lézengő földmunkások a törpe birtokot kihasználó minőségtermelést? S honnan kaphatják meg a hitelt, melyet ennek a magyar Kertországnak a megvalósítása kíván? Münchhausen báró, aki üstökénél fogva emelte ki magát a mocsárból, alighanem az első magyar telepítő volt.</i> <i>Kétségtelen, hogy van egy intézmény, amely a nagy tömegek gyors mezőgazdasági kiképzésére alkalmasnak látszik, s ez a munkahadsereg. A kötelező katonai szolgálat idejét mi nem használjuk ki annyira a népnevelésben, mint amennyire lehetne. Pedig paraszt rokonaimon láttam, hogy a katonaság sokkal hatalmasabb nevelőeszköz lehet, mint a népiskola.</i> <i>Parasztokból és értelmiségiből valóban egy új osztály forrhatna itt ki, „új nemesség”, mely nevelése és erkölce révén a szövetkezeti eszmével szemben sem lenne olyan merev, mint a kisbirtokosság, s megteremthetné a magántulajdonnak azt az új, függőbb alakját, mely a függetlenség és terv előnyeit egyesíti. Egy ilyen gazdaságilag műveltebb új osztály s a magántulajdonnak egész más gazdasági illeszkedése nélkül én a telepítést félmunkának tartom, amely ahelyett, hogy a nagy, szükséges népvándorlást nyitná meg a tömegtermelésből a minőségtermelésbe, a termelésből kizárt tömegeknek csak egy kis részét mentheti át a kisbirtokosságba; – a kisbirtokosságba és a kisbirtokosság bűneibe.</i>	humanizálás telep minőség-földművelés Kertország Újnemesség

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegkorpusz	Kódolás (kézi) ²
		<i>Ez a kertpártiság pedig nem szeszély és véletlen, hanem egy új, művészebb életforma tünete, amelynek a tudatossá és uralkodóvá tétele a szellemi élet egész vonalán éppolyan alapfeltétele a minőségtermelésnek, mint ahogy a minőségtermelés is okvetlen visszahat ennek az életformának a kialakulására. (1934)</i> <i>A termelés ma termények mellett az egész világon elsősorban munkanélkülieket termel. A tökéletesedésnek az a faja, melyet a 19. század indított meg, egyre több embert rekeszt ki a gazdaságból, úgyhogy a társadalom tagjai, akik hajdan nemesek és jobbágyok voltak, ma még élesebben szétválnak: termelésen belül és termelésen kívül élőkre....</i> <i>Hova tűnjön ez a két és félmillió ember, miután Kanadába már nem mehet, s a temetőbe ilyen rövid idő alatt nem juthatott el. Boldogabb időkben az ilyen, termelésből kipotyant tömeg átrajzott más kopárabb vidékekre, s lett földönfutóból gyarmatos. A mi földönfutóink nem találhatnak maguknak gyarmatot; nem a tenger állja útjukat, hanem a törvény...</i> <i>...lelkiismeretfurdalás-féle zavart támaszt, amely éppúgy, mint a megterhelt állam, előbb-utóbb maga is az egyre tökéletesedő termelés ellen fordul, s minden közgazdasági tan ellenére, a többtermelés helyett a többtelartást kénytelen hangoztatni: „racionalizálás” helyett a gazdaságok „humanizálását”</i> <i>A két és félmillió földönfutótól, mindaddig, amíg a munkanélkülinek köményleves s a csendőrnök kolbász és oldalas kerül, nem kell tartani. Azoknak a független embereknek a száma pedig, akiknek, mint Szekfünek, kifordul a szájukból e tömegnyomor közelében a falat, és saját közérzetük enyhítésére kezdenek el reformot kiáltani, csekély. Annál csekélyebb, minél iszonyúbb mélységbe dobhatják őket azok, akiké a jog.</i> <i>.... Az elmúlt esztendőben számtalanszor hallottuk, hogy a földből élő magyarság harmadik rétege, a kisbirtokosság, legalább az ország egy részén beteg, megtámadta s halálra ítélte az egyke. Az „egyke”: népbetegség, pusztítóbb, mint a tuberkulózis, mert nem a test s nem is a buksza, hanem a lélek betegsége.....</i> <i>... az osztály, amelyben ezek az érvek megfogamzanak, amely családi vagyonok összeolvasztásával akarja lendület és vállalkozó kedv helyett pátyolt csemetéit kistafirozni, az az étellel szemben menthetetlenül defenzívába szorult, s hódításra többé nem lesz képes. Minden család, csoport, osztály, nemzet vagy emelkedik, vagy hanyatlik, s az „egyke” tulajdonképp azt jelenti, hogy az a csoport, amely egykézésre vetemedett, nem bízik többé a saját hódító lendületében, hanem abortuszokkal iparkodik megszerzett kényelmében elsáncolódni, amíg lehet....</i> <i>De éppen mivel ilyen csekély ezeknek a független lelkeknek a száma, örülnünk kell, hogy Szekfü a magántulajdon szentségével szembe mert állítani egy nagyobb szentséget: az „ember méltóságát”.</i> <i>Az „ember méltósága” van veszélyben ebben a két és félmillió éhezőben, s a köz érdeke és becsülete követeli a magántulajdon gyámság alá helyezését.</i> <i>A magyar problémák legsúlyosabbika: a föld kérdése épp abban áll, hogy a gazdaságoknak ez a humanizálása annál kevésbé tud bekövetkezni, minél nagyobb szükség volna rá. Az ipari munkanélküliséget ismerjük, hiszen itt van a szemünk előtt, s elég határozott: a munkás vagy „sétál”, vagy dolgozik; a mezőgazdasági munkanélküliség távolabb van tőlünk és lappangóbb is, akinek egy hold földje vagy ötven napszáma van egy évben, az még nem „manifeszt” munkanélküli, annak ellenére, hogy a gazdaságnak legföllebb a kapuja előtt sündörög. Szekfü ezeknek a nyílt és</i>	

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>lappangó mezőgazdasági munkanélkülieknek a számát (óvatosan!) két és fél millióra becsüli; ide számítva a föld minden földnélkülijét, a háromholdas törpebirtokosig. Két és félmillió ember: a lakosság egyharmada. (1934.)</i>	
		<i>Éles dialektikájú tanulmányodnak a legmerészebb állítása az, amelyikkel a találmányt a hozzá tartozó tudományos magyarázattól elnyisszented. Tagadod Ortega tételét: „Az alkalmazott tudomány, a technika: tiszta és önzetlen tudományos munkának véletlen lecsapódása.” Nem hiszed, hogy a tudomány elméleteket állított fel és a technika ezekből merítette felfedezései, ... Sajnos, az a betegség, amelyet ő 1920-ban leírt, azóta csak haladt, hatalmasodott, s így természetes, hogy a vele összefüggő zsidókérdés is egyre súlyosabbá, kezelhetetlenebbé válik, olyan állapotban van, mint a hasmetszés után bevarrt rák, amelyhez a sebész nem mert hozzányúlni; a beteg azt hiszi, hogy megoperálták, de a daganat terjed, és napról napra gyógyíthatatlanabb. A forradalmak után fellépő antiszemitizmus, mint tudjuk, a nagyidai magyarság tüntetése volt. Ahelyett, hogy a zsidókérdést elsősorban magyarok és magyarok ügyének tekintette volna, melyet csak magunkba szállással lehet megoldani, a zsidóság legártatlanabb és legvédtelenebb részére vetette magát, s vérig sértette a polgárok egy csoportját, amely bűneinek csakhamar a réginél is nagyobb mértékben lett hitelezője. Mit ért el az ellenforradalommal emelkedő antiszemita hullám? Kiközösítette a szegényebb zsidókat; kinyomta őket az államgépezetből, megapasztotta számukat a szabad értelmi pályákon. Megtörte ezzel a zsidóság hatalmát? Nem. A zsidó kapitalizmus egy-kettőre összeszövetkezett az ellenforradalmi rendszerrel, alkalmazkodott az új urak bűneihez, és megerősítette kiváltságait.</i> <i>A zsidóság engesztelhetlenebb része ennek a nacionalizmusnak a rohamára szervezi az erőt, ennek a rohamnak a szempontjából figyeli a népet, életet, irodalmat. Az a hajszá, melyet nemrég Illyés Gyula és én ellenem indítottak, megmutatta, hogy milyen türelmetlen tud lenni a fegyvelmező körébe esőkkel szemben.</i> <i>Ha nem is gondolok nacionalizálására, élőködő jellegét magának a foglalkozásnak az érdekében is megszüntetném. A kereskedelemnek három fajtáját különböztetem meg; ezek közül a külkereskedelem, melyet úgylis államok közti szerződések termelészövetkezetek közvetlen szabályoznak, állami monopólium lenne, míg a belföldi kereskedelem az árusító szervei és a külön művészetet jelentő minőségkereskedelem közt oszlana meg. Az előbbi (például tej, zöldség stb.) a parazita kereskedelmet iktatná ki, az utóbbi (például könyvkereskedelem) a kereskedő szó becsületét állítaná helyre. Az ipar a kapitalizmusnak kétségkívül legtiszteltetelméltóbb szerve, de a „minőség” -elv itt is határvonalat húz az egyéniséghez kötött, művésziparok és az amúgy is bürokráciával irányított tömegipar közt.</i>	kapitalizmus bírálata minőségkereskedelem
		1935. III-IV. Magyarok Romániában <i>Paraszt-Románia, Telepes-Magyarország: a Duna-gondolat újra föllobban, s a tejtetvériség megint kínálkozik.</i> A magyar élet antinómiái, 1934. (Az elszakított magyarság) <i>Mi lesz ebből a gyermek „neobarokk társadalomból”, ha egy nap elengedi a nagyhatalmak szoknyáját s rácsap a preventív háború?</i> <i>A magyarságnak Trianon után nem volt nagyobb feladata, mint hogy idegen kézbe került testvéreit, ott, ahol voltak, életben tartsa. A határokat szerződések csinálják és szerződések mossák el.</i> <i>Egy antropológus szemmel, 1936.</i>	testvériség, tejtetvériség Duna-gondolat

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategoriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>A hagyományt nem mint vért védtem, hanem mint szellemet, s e legmagasabb szellemmel faji válogatás nélkül vágytam a szocializmus új tömegeit fölemelni. A fajiság nivellálódása: kényessé, igényessé tenyésztett fajok belemorzsolódása frissebbekbe, igénytelenekbe: elkerülhetetlen. De az elkerülhetetlen nem végzetes, ha a magas szellem elébük siet a lentről jövőknek s épülő életkereteikbe már beveszi magát.</i> (Tanú, 1936) <i>Csak hogy a Duna-gondolat: európai gondolat is. A riücskös világrész nagy hagyománya támaszt benn igényt a szocializmusban előretörő népelemek lelkére, tekintet nélkül arra, hogy van-e fajuk vagy nincsen, türelmesek vele szemben vagy türelmetlenek. Megbukhat-e ezen a fokon a Duna-gondolat? Nem hiszem.</i>	
		A nemzedékprobléma, 1934. <i>Magyarországon ma sok figyelmes szem olvas, és sok értelmes koponya gondolkodik. Egy hiányzik: a bizalom, hogy a jó ügynek esélyei is vannak. Aki ezt a bizalmatlanságot meg tudja törni, az nemcsak az ifjúságot lázítthatja fel ostromra, hanem a neobarokk legkényesebb pontjain is megtalálhatja szövetségeseit.</i>	ifjúság
Közösség és Társadalom (Gemeinschaft und Gesellschaft) település és földreform, kommunák, ifjúsági mozgalom)	Települési, föld, mezőgazdasági mozgalom (termelő-kommunák)	Nemzeti radikalizmus, 1934. <i>„A tömegmunka az államé; a minőség-munka az egyéné”: állam és egyén egyensúlyát ez az elv tükrözheti a gazdaságban. Az állami vasút, az állami posta beváltak. S beválnak az állami bányák, gépgyárak stb. is. Túl vagyunk a kapitalizmusnak azon a fokán, amikor a tömegpiac is vállalkozói vért, egyéni kockázatot kívánt. A tömegipar az egyetlen termelési terület, amely elbírja a nacionalizálást, sőt a tömegek érdekében a nacionalizálást követeli. A tömegipar mint monopólium egyszerűsíti az adóztatást; elakasztja a tömegáruk özönvizét; a fokozatos racionalizálással egyre több munkást enged át a legalacsonyabb munka börtönéből a minőség-munka területére. Tömegmunka és mezőgazdaság közt helyezkedik el a minőségipar, kisebb, egy ember által áttekinthető műhelyeivel. Fejlettsége a lakosság színvonalától, a jó értelemben vett „fényűzés” vérbeoltott igényeitől függ. Hogy ki milyen ruhát hord, milyen bútort rak a szobájába, hogy kötteti a könyvét: nemcsak pénzkérdés, még inkább ízléskérdés. Ez a minőségipar sosem rákosodhat el úgy, mint a kapitalizmus ipara; köti a tömegek ízlése, s kötheti az állami hitel. A mezőgazdaság kertészetté emelésében a legnagyobb feladat: a nagybirtokok lecsonkulása révén létesülő „kooperációkra” vár. Szinte szerencse, hogy még előtte vagyunk az igazi földbirtokreformnak. A „telepítési” földeket nem szabad régi értelemben vett magántulajdonocskákká darabolni, hiszen épp a hitellel, kereskedelemmel és bizonyos fokú tervvel összekötött örökbérletek vagy munkabizományok lehetnek majd példái az egyéni vállalkozást a termelési keretekkel összeegyeztető szövetkezeteknek. A hitel főforrása ebben az államban a Nemzeti Bank, a kereskedelem féken tartója az államhatalom. A kereskedelem ma már nem az a piacteremtő, árukat egymás felé sodró, hasznos foglalkozás, amelyért annak idején Hume lelkesedett. A szabad kereskedelmet államok árucseréi szerződésai szorítják meg, a belkereskedelemből a láncolás élőszködjét a tömegtermelést szabályozó „terv”, a minőségáruk kereskedő elitje szorítja ki.</i> Életvitel: az utolsó évtizedekben az emberiség étvágya megváltozott. Sokkal több gyümölcsöt, fűzeléket, baromfit fogyaszt, és sokkal kevesebb marha-, sertéshúst és szemes terményt. De az étvágy nem véletlen valami, hanem a világban szétszimatoló ösztönélet legelemibb megnyilvánulása. Mi történik az ösztönéletben ez alatt az étvágycsere alatt? – kérdezheti a rádió.	minőségmunka minőségipar telepítés/földosztás minőségáru új életideál/művészi nyaralótelepek vegetáriánusok botanikus kultúra mezőgazdasági művészet minőségi kertészet

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategoriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		– <i>Milyen új életideál bontakozik a karfiolevő emberben, aki a régiiek pörköltjét félretolja? Milyen gazdasági erők segítik elő ezt az új étvágyat, és miféle gazdasági erőket segít elő ez az új étvágy? A főváros körül ezrével épültek meg e nehéz években is a nyaralótelepek. Kicsi házak körül tökéletesen ápolt kertek jelennek meg, a városi ember újfajta gyöngédséggel áll növényei előtt, s alig tévedhetünk, ha azt állítjuk, hogy mint a 18. század végén, egy új botanikus kultúra kezdetén vagyunk. A rádió sokféleképp serkentheti ezt a botanikus kultúrát; nem annyira gazdasági és növényvédelmi előadásokkal, mint inkább étvágy- és hangulatcsináló előadásokkal. Megmutathatjuk az olvasónak Rousseau-t, amint üldözötése közben a brienne-i tó szigetén fűvészkedésben feledkezik meg a világról; írók beszélhetnek kertjük költészetéről, a szomszédomban lakó főúr beszélhet fiáról, akinek egy tökéletes konyhakertészetet hagy vagyonnal és állásul. Ahogy van képzőművészet és iparművészet, van mezőgazdasági művészet is, s ez, véleményem szerint, a most bontakozó kultúra alalművészete lesz. A rádió szerezzon becsületet ennek a művészetnek ifjúságunk körében, amely azt hiszi, kicsúszott az úriságból, ha kapát vagy kertészollót vesz a kezébe egy olyan földön, melynek boldogulása épp ettől a nagy elkertesítéstől remélhető. Az új életideál: művészi. Azt akarja elérni, hogy azon, amit az ember kezébe vesz, s amivel körülveszi magát, rajt legyen lelkének a nyoma. A tömegipar özönvize alól egy új, minden használati cikke kiterjedő minőségipart szeretne felemelni. A rádió álljon ennek az iparművészetnek a pártjára, a könyvkötéstől az öltözködésig védje meg mindenütt igényeit.</i>	
		<i>De a (I.) háború a franciák és olaszok irredentája ellenére sem érte volna el félelmetes méretét, ha Németországot szembe nem sodorja Angliával az apadó piac. A háború a kapitalizmusnak óriási inger volt. A harctereken busás piaca nyílt mindenféle termelésnek, s míg a hadviselő államok ipara a háborút tömte, a tengerentúli mezőgazdasági államok gyárakat húztak fel, s mert versenytárs nélkül maradtak, könnyen fellendültek. Mezőgazdasági terményeiket megvették a hadviselők, s az új ipar áruit megvette a gazdag mezőgazdaság....</i> <i>A tömegipar mint monopólium egyszerűsíti az adóztatást; elakasztja a tömegáruk özönvizét; a fokozatos racionalizálással egyre több munkást enged át a legalacsonyabb munka börtönéből a minőség-munka területére. Tömegmunka és mezőgazdaság közt helyezkedik el a minőségipar, kisebb, egy ember által áttekinthető műhelyeivel. Fejlettsége a lakosság színvonalától, a jó értelemben vett „fényűzés” vérbeoltott igényeitől függ. Hogy ki milyen ruhát hord, milyen bútort rak a szobájába, hogy kötteti a könyvét: nemcsak pénzkérdés, még inkább ízléskérdés. Ez a minőségipar sosem rákosodhat el úgy, mint a kapitalizmus ipara; köti a tömegek ízlése, s kötheti az állami hitel. A mezőgazdaság kertészetté emelésében a legnagyobb feladat: a nagybirtokok lecsönkulása révén létesülő „kooperációkra” vár. Szinte szerencse, hogy még előtte vagyunk az igazi földbirtokreformnak. A „telepítési” földeket nem szabad régi értelemben vett magántulajdonocskákká darabolni, hiszen épp a hitellel, kereskedelemmel és bizonyos fokú tervvel összekötött örökbéletek vagy munkabizományok lehetnek majd példái az egyéni vállalkozást a termelési keretekkel összeegyeztető szövetkezeteknek. A hitel főforrása ebben az államban a Nemzeti Bank, a kereskedelem féken tartója az államhatalom. (Nemzeti radikalizmus, 1934) uo.</i> <i>Ezek az alapelvek több helyen eltérnek a Zsilinszkyétól, de azt hiszem, nem összeegyeztethetetlenek vele. Nemzetinek és nemzetközinek, általánosnak és helyinek, államinak és egyéninek szabadabb arányosítása nélkül jó magyar politika nem képzelhető el, s a nemzeti radikalizmusnak, úgy hiszem</i>	kooperáció/szövetkezet faluprobléma földkérdés

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		az a legnagyobb érdeme, hogy e három ellentmondás feloldására helyes politikai közérzetet alakít ki. ... A mi korunkhoz érve a történész kissé dodonaivá válik: ma inkább anyagi érvek szólnak a nagybirtok mellett, a mezőgazdaság atomizálódna és lehianyatlana nélküle. Némi „faluprobléma” mindenestre felnyomul a történeti szerep hézagaiból; ebben az első évfolyamban azonban még inkább csak a falusi nép sajnálatos „úrgyűlölete”, amin segíteni kéne. A földreform felsőházi vitájához Kornfeld ír utószót, szerinte nem a vitázó pártok egyike vagy másika győzött, hanem az ügy. Ugyanő több más gazdasági kérdés közt, mint túlnépesség, imperializmus, a kartellügyleknek is hivatott előadója. Így igazolta magát bürokrácia, nagybirtok, nagytőke. (Szekfü bírálata) ...a mezőgazdaság pedig sosem fogja elbíri a hat- vagy nyolcórás nyári munkanapot, mert az téli kétértelműséget jelent. Mi itt a szabadulás vagy a könnyebbség legalább? Csak az, ha az ember félig-meddig mégis a maga tőkét metszi. Ha nem alkalmi munkása annak a szőlőnek, hanem sokéves gazdája. (1943) A mezőgazdaság is az értelmiség jussa hát. Éppúgy el fog értelmiesedni, mint ahogy az ipar. Az osztályellentétek kiegyenlítődésére egy természetes út van: ha mindnyájan értelmiséggé válunk. (1943) ...a magyar mezőgazdaság harmincmillió embert is eltarthatna, ha csupa ilyen minőséggazdája volna. De hogy nevel föl ez a pangó föld magának ennyi ifjú értelmiségit? Felelősség a fák iránt, (1943) Új politika, 1933 Tömegmunka és mezőgazdaság közt helyezkedik el a minőségipar, kisebb, egy ember által áttekinthető műhelyeivel. Fejlettsége a lakosság színvonalától, a jó értelemben vett „fényezés” vérbeoltott igényeitől függ. Hogy ki milyen ruhát hord, milyen bútort rak a szobájába, hogy kötteti a könyvét: nemcsak pénzkérdés, még inkább ízléskérdés. Ez a minőségipar sosem rákosodhat el úgy, mint a kapitalizmus ipara; köti a tömegek ízlése, s kötheti az állami hitel. A mezőgazdaság kertészetté emelésében a legnagyobb feladat: a nagybirtokok lecsonkulása révén létesülő „kooperációkra” vár. Szinte szerencse, hogy még előtte vagyunk az igazi földbirtokreformnak. Az iparművészet (vegyük e szót a legtágabb értelemben) mozgatója az egyéniség, eleme a szabadság. A mezőgazdaság és kereskedelem előbb leírt reformja mellett, ez az életmódunkban megindokolt művészipar újra visszanyerhetné Homérosz óta élvezett állandó tekintélyét, a maga helyére szorítva a tömegipart, mely egy igazi kultúrában sosem lehet több a létminimumok iparánál. Igaz, hogy ennek nagyszerű, s léte a 19. század legnagyobb vívmánya. ... a földterület azonban, amelyet a nagybirtok felosztása a cselédség önállósítása után felszabadít, aligha lenne a mai gazdasági tudás mellett elég gyarmat a mezőgazdaság milliónyi földönfutója részére. Az igazi, kiadós gyarmat itt nem a föld, hanem a tudás. A települöket tulajdonképp nem a nagybirtokra, hanem a minőségtermelésbe kell telepíteni. A telepítés első tétele: a települők nagyfokú mezőgazdasági kiképzése nélkül nincs telepítés. Magyarország ebben a népvándorlásban előnyös feltételek mellett indul: földje, ege kertországnak szánta, lakosságának a nagy része a mezőgazdaságban él, az érintetlen nagybirtok elég teret hagy az új kertészgyarmatoknak. Csináljunk Kecskemétet és Nagykőröst az egész országból, s megtettük	parasztkollégium

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>az első lépést, hogy példanéppé legyünk. De a telepítésnek, mint kimutattuk, nem szabad pusztán földosztásnak lennie. Egy új elvet kell vele a gazdasági és társadalmi életbe vinni: a telepes legyen vállalkozó a maga földjén, de legyen szövetkezeti tag, csaknem katona, a szövetkezettel szemben. A vállalkozók hadserege: ejtettem ki a paradoxont. Mit jelentett ez a szó? Szabad egyéniség és közösségkényszer magasabb rendű kiegyezését.</i> <i>A magyar mezőgazdaság csak úgy virulhat föl, ha földesúr és munkás viszonya megváltozik; a munkás jobbléte: gazdaságos és emberséges. A másik gyökér azonban a romantikus költő vonzódása a komoly napkeleti fajhoz. Széchenyi nem csak a parasztot becsülte a magyar parasztságban, hanem a magyart is.</i> 1934, Népművelés Mire tanítson a parasztkollégium? Veres Péter helyesen különbözteti meg a vezetőképzést a gazdaképzéstől. Más irányítani, és más jobban termelni. Az első parasztkollégiumok csak vezetőképzők lehetnek. Móricz Zsigmond és én magunkban külön-külön ugyanazt a célt tűztük ki az első fészekalj elé: tanulják meg, hogy kell otthon a járásukban az értelmiség bevonásával egy kisebb „gazdaképző” kollégiumot megszervezni. A vezetőképző tárgyai: gazdasági üzemvezetés (könnyebb könyvelés, adóügyek, szövetkezeti problémák stb.), politikai és gazdasági földrajz (a világgazdaság anyagcseréje, magyar behozatal, kivitel, a magyar mezőgazdaság lehetőségei, a szülőföld gazdasági földrajza), falusi kultúrmunka (előadások, dalárdák, olvasóköri, tanfolyamok szervezése), magyar önismeret (történet-néprajz) s még egy-két ilyenféle tárgy. Négy-öt főkollégium körül több megbeszélés, kirándulás meghívott írókkal, szakemberekkel. A kollégium nem emeli ki növendékét a faluból, nem olt belé literátor álmokat, hanem megmutatja, mi az, amit feltűnés nélkül otthon megcsinálhat. A kollégiumban természetesen nincs helye a politizálásnak. Ezt intézményesen biztosítani úgy lehet, hogy felelős igazgatóul minden ház egy szakpedagógust hív meg; tekintélyesebb középiskolai vagy egyetemi tanárt. <i>Az anyagi áldozat, amit egy-egy ilyen kollégium kíván, egészen csekély. (1940)</i> <i>A magyar mezőgazdaság harmincmillió embert is eltartatna, ha csupa ilyen minőséggazdája volna. De hogy nevel föl ez a pangó föld magának ennyi ifjú értelmiségit? (1943)</i>	
		<i>Az új magyar irodalom mellé, melyet idáig csak néhány lipótvárosi inyenc s egy-két műveltebb munkás olvasott, ő szegődik oda olvasóul. Homályos vágyában a teljesebb, magyarabb nemzet után parasztimádatba esik. Ő áll a parasztságból előszívargó népi írók melle. Ő indít népfőiskolákat. Ő próbál a néppel barátkozni. S ő válik a bűnös középosztály, azaz önmaga legnagyobb gyalázójává. A jelenség szociológiai értelme: a lassan ocsúdó értelmiség igyekszik itt letépni magáról a középosztályi libériát, s keresi, azokon a torz s néha ábrándos módokon, amelyeket a kor megenged, a munkás rétegekkel a szolidaritást.</i> <i>Ugyanekkor a parasztság városra ömlése s városiasodása is továbbfolyik. Ezt a tünetet sokan mély szomorúsággal nézik. Sajnálják a parasztságról lehulló népviseletet, eliszonyodnak a szájára került slágeren, majmolt városias szokásain. Ez azonban a néprajzos és a kultúrtörténész bánata. A parasztság számára ez feltörés, haladás, kikapaszzkodás egy olyan életmódból, amelyet ázsiai paraszt-mezőgazdaságunk tart fenn az ország nagy részében. A népfőiskolák gyűszűkkel mennek elébe egy hatalmas folyamnak, amely a parasztságot a városi műveltség felé viszi. Ma az egész ország egy népfőiskola, a falusi nép nagy része iskolába iratkozik, ki jóba, ki rosszba: ki a gyárak, ki a cselédsors, ki az ondolálós bolt iskolájába, de iskolába. (2. Szárszói beszéd, 1943)</i>	/parasztkérdés

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>S a társadalmi kiegyenlítődés jelensége mögé</i> (mely oly groteszk ellentétben áll az államvezetők mandarin etikettjével) kertvárosokba szétszóródó nagyvárosok, megyényi területeket ellepő gyümölcsöskertek rajzolják fel az új kultúrtáját, melyen ez a fény felé törő bennszülött nép méltó hazát találhatna. Hivatalukba belécsömörlött értelmiségiek, szabad idejükben ojtogató hivatalosok, a gyári munkások, a magasabb földművelésre rákapott gazda ifjak törekednek abba a Kert-Magyarországba, melynek apró városgóccokkal s villamosított tanyákkal teleszórt tájképét ők talán elképzelni sem tudják, csendes, emberies, „kispolgárinak” gúnyolt hajlamaikban mégis ők készítik. Az írónak, a gondolkozónak valóban csak oda kellett állnia e társadalmi folyamatok valamelyike mellé, álmodni vagy káromkodni értük, a küzdőket megmintázni, a veszélyeket elkiáltani, a széteső dolgokat összekapcsolni, s méltó munkát talált egy életre. S a magyar irodalom pezsgett is a munkától ezekben az esztendőben. Majd, csak ha tisztább távlatunk lesz az összehasonlításra, akkor csodálkozunk el, mennyi erőt vetett irodalmába ez a bennszülött nép; pedig tán sehol sem követtek el annyit azért, hogy a szellemet irókopókkal lefoga tartsák, a valódi írókat egymásnak ugrasszák, az irodalom hangját összezavarják. A viták, a gyűlölség, a bennszülött erkölcs torz kinövésai persze feltűnőbbek, mint a művek alján szűrődő halk magyar ideológia; de hogy ilyen is van, épp önöknek nem kell bizonyítanom. A nagy író itt abban különbözik a kicsinytől, hogy többet, nagyobb láthatárt, teljesebb igazságot lát, de nem abban, hogy mást.	
		Lehet, hogy e fiatalok mozgalmá még éretlen, viselkedésük kapkodó. Egy bizonyos: terveik előtt, mint előelmélet ugyanaz a gondolkodásmód jár, melyet Proustról, Korányiról, a szellemtörténetről szóló cikkeimben próbáltam megközelíteni. Míg a fasizmusokban egy megszorított osztály kapkodott szétszakadt foszlányai után (harmadik római birodalom, germán fajtisztaság), itt a 20. század szellemi természete iparkodik társadalmi eszmékben áttörni. Ezek a fiatalok az egyéni, a helyi, az egyszeri számára keresnek teret egy abszolút, de lazább szerkezetben. Meg akarják erősíteni a kis társadalmi egységeket, a tájhazát, amelyet a bennlévő valóban ismer s amelyben ő maga is, mint személy számít; de nem akarnak megfulladni a táj nedveiben. A mai rend bonyolult, alig áttekinthető alárendelő körmondatát akarják érthető mellérendelésekre bontani, de úgy, hogy a mondat szét ne hulljon. (Európa földrengés térképéhez, (1933)) <i>Kibontakozhat-e a fiatalok „francia forradalma”? Kitérhető-e az elmélet a „mozgásban lévő tömeget”? Európára mindenestre áldás volna, ha a marxizmussal szemben, mely a jövőtlen fasizmusok fölött óriási elméleti fölényben van, a minőség forradalma lobogna fel Európa másik oldalán. Lehet, hogy ezek a fiatalok elkéstek, azonban az az „előelmélet”, melyet ők társadalmi eszmékre akarnak lefordítani, oly mélyre ette magát gondolkozásunkba, hogy a marxizmuson belül is érvényesülni fog, mihelyt e rendszer lényege, az unalom áldozatait hatalmába ejti....</i> <i>Tizenöt éves az orosz forradalom, s a szakemberek már kultúremlékek szeretnének lenni. A szociális munkára befogott fiatalok Görögországról szeretnének hallani, amelyről sose hallottak. Hogy habzsolná ez az ifjúság Ortega tanulmányait. Az emberi természet elbír egy kis kibillenést. Űt az órája a forradalmárnak és űt a gondolkozónak. A fő, hogy ne áruljuk el azt, amiben hiszünk. Aki ölni született, öljön; de aki gondolkozónak született: nézzen a dolgok szemébe és tanúskodjék.</i> <i>A magyar élet antinómiái, 1934.</i> <i>Milyen az a neobarokk társadalom, amellyel Székfű szembeszáll? Bírálatahoz nincs sok hozzátennivalónk. A nemzetet és a vallást emlegette, s a halálra ítélt dzsentrivilág megmerevedett</i>	fiatalok, közösség tájhaza

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>szokásait élesztette fel. A hivatali nemesség közé szívódott polgárság feladta hagyományait, majma lett a társadalmi élet magaslatain diszló „család bokroknak”, az ország egy bandaszzerűen szervezkedő „első és második társaság” kezébe került; a tekintélytisztelet odaszegődött a pozíciók mögé, s elhagyta az érdemet; megsüvegelt méltóságosok sütkéreznek a színen sötét pletykák árnyékával hátuk mögött; a gondosan őrzött formák alatt elsenyved az élet; névmagyarosítással csinálnak magyarokat s álnemesi nevekkkel nemeseket; az állások előtt ténfergő fiatalok közt a hitványság kiválasztása folyik; az egész vezető réteg s vele az önállóságától megfosztott társadalom züllik, mállik, a viszonyokhoz alkalmazkodni, bajai gyökeréhez nyúlni képtelen, pusztuló társadalom, a pusztuló társadalmak naiv optimizmusával</i> <i>A fajiságra ébredt magyarság nem utasít senkit sem vissza, csak választás elé állít. Szekefü azonban nem szereti azt, ami világos. Ő elsősorban megrettenteni akar: kisebbségben vagytok, ellenségeket csináltok, a maradék vetést is elveritek. A többi faj nem tűrheti, hogy a magyar faj fölébredjen. Ha fajként nyomják is, neki Szent Istváni-an kell ölelni. „Valamilyen” megmozdulás szerinte is jogos; de magunk sorainak esztelen megtizedelése s a faji „nyitott kapu” közt nem mutat semmilyen lehetőséget. Hogy pedig a megrettenteket tekintéllyel is elnyomja, tanácsadókat, vezéreket nevez ki ennek a „szükséges átmeneti önvédelemnek, melynek olyan elvi alapokat kell adni, hogy a magyarság mai kétségtelen birtokállományát ne csökkentse ő maga is azáltal, hogy erőszakkal disszimilálja a jó magyarok ezreit”. „Hasznos volna, ha a mozgalom elvi alapját illetőleg független, józan és megvesztegethetetlen érzésű magyarokat kérdezne meg, minők például Bethlen István gróf, Ravasz László, Horváth János, Babits Mihály...” Itt tornyosodik fölém a végzet: „a fiatalok közt Németh László”. (Szekefü Gyula, 1940)</i>	
		<i>(Falukutatók, 1933)</i> <i>Hallani lehetett a növény csontok ropogását, a gazdaság egymás után nötte ki ruháit, a hűbériség nyugvó világa után áramló korba értünk, amelyben a falu megindult a város felé, a pénz és az ember a vállalat felé. Azok, akik elhagyták ősi otthonukat, mozgó egzisztenciákká váltak, követniök kellett a vállalkozást. A hűbérvilág elnyomta, kitagadta a jobbágyot, de természetes keretei közt mégis az ősi körülmények, a kialakult rend védelmében részesítette. Az új állam felszabadította az embert, lemondott elnyomásáról, de védelméről is. 1933,</i> <i>Az urak falujából német serfözde kedvéért mezővárost csinálnak, s rátelepítenek egy marék úri idegent, akiket dehogyan bojkottál a falu; inkább keveredni próbál velük, hasznot húzni, uraskodni, kivetkőzni, tönkremenni. A hanyatló nemzeti élet és a fellendülő kapitalizmus hullámvölgyén, hullámhegyén táncol a lélek; a kor első erénye: az árulás, a második a spekuláció. (Nyugat elődei, 1932)</i> <i>Móricz Zsigmond, a regényíró, fáradhatatlan jegyzője volt annak, ami Magyarországon látható. Jegyzőkönyveiben elfért: falu, kisváros, puszta, Budapest. El úriház, paplak, csőszkunyhó, lápvilág. Alakok, szólások, esetek határtalan bőségét gyűjtötte össze; egyik-másik írása ellen épp az volt a kifogásunk, hogy a jegyzőkönyv elnyomta a műalkotást, afféle szerzőemberként inkább széltében hódított,</i> <i>Mint falu a tájképviseleten, mint termelőszövetkezet az érdekképviseleti rendszeren át vesz részt a hatalomban.</i> <i>Az első kiszállásoknak csak elméleti céljuk volt; meg akarták ismerni a román falut, s hozzáidomítani a falukutatás módszerét. Később a tisztára tudományos kutatócsoportok mellett</i>	falukutatás

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegkorpusz	Kódolás (kézi) ²
		gyakorlati rendeltetésű echipák is telepedtek rá egy-egy falura, szakemberek és diákok, akik amellet, hogy a falu viszonyait tanulmányozták s magukat is belegyakorolták a falukutatásba, <i>át is nevelték a megszállt falut; gyógyítottak, csatornáztak, utat szabályoztak, földművelésre, kertészetre tanították a népet, s kis kultúrházakat rendeztek be neki. Ma már több mint húsz ilyen csoport száll ki nyaranta Románia legkülönbözőbb részébe, s évente két-háromszáz diák kóstol bele a falunevelő munkában.</i> A <i>Három nemzedéket</i> egyre többen hasonlítgatják Szabó Dezső <i>Az elsodort falujához</i>. Mindenik a belső összeomlás képe a külső óráiban; mindenik a liberalizmust szidja, mindenik zsidóellenes. Micsoda fogalomzavar, mondhatná az ember, ha nem tudná, hogy szándékos összekeverés. ....a falu megindult a város felé, a pénz és az ember a vállalat felé. Azok, akik elhagyták ősi otthonukat, mozgó egzisztenciákká váltak, követniök kellett a vállalkozást. (1933) A huszadik század vezérjelenségei. <i>A parasztelelet alaptüneteménye: a szigorú etikett.</i> Ez az etikett érvényesül minden életnyilvánulásban, <i>népdalban, iparművészetben, felköszöntőkben, viseletben.</i> Akármilyen új helyzet elé kerül, ha szerelmes lesz, ha háborúba viszik: <i>állandó recepteket húz elő a nép, s ezek szerint örül, szenved, lelkesedik.</i> 1934 / 9. szám / A magyar rádió feladatai mint magasságban, övé volt a Félmagyarország, de a magyar Parnasszusnak a derekán leült. <i>Ha a kultúra egy közösségben kialakult erkölcsi, művészi szokásjog, a népkultúra rendkívül tömör, merev és bonyolult kultúra, mely szerkezetében viszonyaink százados nyomását őrzi. Bizonyos, hogy ez a kultúra ma a legtöbb helyt bomlóban, pusztulóban van, feloldja a falukat körülfoljó város.</i> Ezen sokan siránkoznak, sajnálják <i>a népviselet és népdal tűnését, nosztalgikusan néznek a régi, távolodó falu után.</i> Mások a pusztuló falu pártjára állnak, s az ő nevében indítanak hadjáratot a bűnös város ellen. Mind a két állásfoglalás <i>romantikus.</i> A népkultúrát nem lehet befőttes üvegben szalicil alatt eltenni, s még kevésbé a város ellen felvonultatni. De a népkultúra, mint erős, szokásjogteremtő erő, igenis megtermékenyítheti a kapitalizmus laza világából kilábaló művelteket. Ha nem is vesszük át receptjeit, átvehetjük a nagy receptek tiszteletét; ha nem is vesszük át a szűrt és a varrottast, <i>felismerhetjük ebben a népművészetben a mi sorsunk és a mi fajtánk kölcsönhatását.</i> Furcsa körmozgása ez a kulturális erőknak; amikorra városi életünk felbontja a falu közösségét, <i>a művelt nép akkor veszi vissza, a maga gazdagodására, a népkultúra tűnő kincseit. Az utolsó pillanatban! (207-208.)</i>	népkultúra, népművészet
Élet és munka/Gazdálkodás és lakhatás (Leben und Arbeiten/Wirtschaften und Wohnen) szövetkezetek, földreform, szabad föld – szabad pénz, kertvárosok és alternatív /biológiai földművelés	Munka/gazdálkodás élet/életkörülmények : minőség forradalma, minőségszocializmus, Kert-Magyarország	<i>Kisebbségben (1939)</i> <i>A minőségszocializmus nem önkényesen választott megoldás, hanem a Magyar Elv, mozgásban, érvényesülésben, az élet egész területén. Nem egy akármilyen népnek ad programot, hanem egy olyan népnek, amely csak akkor maradhat fenn, ha elit tud lenni. A magyar sorskérdések olyan megoldhatatlanul nehezek, hogy az a mozgalom, amely megoldja őket, okvetlenül európai mozgalom is: a magyar reform, vagy nem reform, vagy a környező népek számára is példa.</i> ...Magyar Elvből lassan Magyar Példa, s így lenne a belső reform egyszersmind hatásos külpolitika. <i>A magyar reform akkor győz igazán, ha a minőségszocializmus példájával a környező népek urait megbuktathatja, s rokon talajból rokon folyamatot indít meg a nagy közös érdekekért, kiküszöbölve a helyi érdekellentétet.</i>	reform

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>Oroszországgal szemben a katolikus-protestáns múltú népeknek azt a magasabb szervezetségű hagyományát kell közösen védenünk, amely engem is arra sarkallt, hogy a minőségiszocializmus első tételeit a marxival szemben eladogjam. A németekkel szemben a fajtánkat kell védenünk, az oroszokkal szemben: lehetőségeinket. (219)</i> <i>A kertgazdálkodás több embert tart el és magasabbrendű a nagybirtoknál. A magyar radikalizmus négyszáz év legjobb hagyományát hozza, a minőségiszocializmus az európai szocializmusnak egészségesebb, egyéntisztelőbb faja. Nagylelkű kis népnek lenni (lásd a finneket) nagyobb dolog, mint nagynép voltunk illúziójával másoknak süllyedni eszközéül. A mélymagyarság írói és zenészei európaiak, mint akik Európát balkánin másolják. Katolicizmus és protestantizmus történeti magyar formái nemesebb kútjai a vallásos érzésnek, mint a Habsburg-barokk. Mi magyarok tehát nem azért akarjuk Magyarországot magyarrá tenni, mert így fajibb lesz – hanem, mert igazságosabb, szabadabb, emberibb, európaiabb és istenesebb. (380)</i> <i>Németek és oroszok közt mi más lehet Magyarország mint csatatér? A Tanút épp az a hit hozta létre, hogy más is lehet mint csatatér. A Duna-álom s ami összefügg vele, humanizmus és minőségiszocializmus, a két ellenfél közé szorult kis népeket akarta hagyományuk, szellemük és érdekük védelmében mint egy testet, talpra állítani. Én magam két nagy tény bűvöletében álltam. Egyik „Nyugat szelleme” volt, másik a szocializmus. (282)</i> Fantomok ellen, 1942. <i>A Kisebbségben első bírálóinak kedves szokásuk volt, hogy a „mélymagyarság” szót hallva összehunyorították a szemüket, s olyan képet vágtak, mintha a germán ösköd köldökébe kéne az ő kristályos latin pillantásukkal letekinteni.</i> <i>S hadd mondjak el még valamit a mélymagyarságról, ami tán emberibbé teszi bölcsőjét egyesek szemében. A Kisebbségben elleni dühnek a legtöbbször átlátszó gyermekes oka volt: azt hitték, hogy itt egy „mélymagyar” itélkezik rajtuk, „hígmagyarokon”. Ismerhetek volna annyira, hogy eszméimet önmagam ellenében szoktam megképezni. (1942,</i> <i>Kert-Magyarország úgy látszik, nem csak a táj álma; egy kicsit a Csokonaiakat virágzó nemzeté is.</i> <i>A munkanélkülieket számontartjuk, de ki törődik a munkásokkal? Tudjuk, hogy a rend, melyben a bőségtől csak az éhség lesz nagyobb, s a termelőeszközök tökéletesedésével csak a bitangjára hagyott lelkek száma nő: halálra ítélte. De ki figyelmeztet a kiáltó heveny betegség alatt az idültre, a termelés betegsége alatt a munkáéra?</i> Tanú, Telepítés:1934 / 8. szám / Helyzetkép / 2. Telepítő mozgalom <i>Az európai mozgalmak példája minden ország ifjúságában vállalkozó kedvet ébreszt s ennek az ifjúságnak most mintha az idősebbek, a hatalomhoz közelebb esők is kezdenének utat nyitni....</i> <i>A mozgalom sorsa természetesen attól függ, hogy ezt a magyarságmentő, telepítő követelést nem szívja-e fel a lassú, egyezkedő ellenállás s nem veszi-e el kapcsolatát a mozgalom azzal, ami mögötte van, a magyarság nagy érdekeivel s azzal a közhangulattal, melyből táplálkoznia kellene. Mindent el kell követnünk, hogy bírálatunkkal az él-hadak behorpadását megakadályozzuk s a „kor lelke” és a mozgalom közt a szellemi utánpótlást biztosítsuk....</i> <i>Veszedelemesen terjed az az elv, hogy nagy eredmény, ha fontos pozíciókat okos emberek szállnak meg. De vájjon nem félős-e, hogy a pozíciók szállják majd meg az okos embereket...azt, amiben nem vagyunk marxisták akkor hangoztatni, hogy alapján igenis szocialisták vagyunk: ma... Mi</i>	mélymagyar, hígmagyar magyarságmentés mozgalom telepítés új magyar réteg új nemesség minőség forradalma

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzsek	Kódolás (kézi) ²
		<i>magyarok, önmagunkkal szemben nem szeretünk igényeket támasztani s így mozgalmaink természetes tartalma, hogy másokkal szemben támasszunk igényeket - persze mindjárt el is marasztaljuk őket. Ez az oka, hogy nálunk minden mozgalom „anti” lesz:.. A magyar közéletben a „nemzeti felbuzdulásnak” kijárt idegpályái vannak.</i> <i>Maga a telepítés is inkább az „új osztály eszményét kívánja meg, melyben a kiválóbb paraszt elem forr össze az elhelyezkedni nem tudó fiatal értelmiséggel, mint a mai parasztság előtti kapitulációt. A kirepülő gyarmatosok közt minden időben ott voltak a kor új emberei, akik a gyarmatokon a maguk új igényei szerint rendezkedtek be. A mi belső gyarmatosításunk csak akkor lehet igazán hasznos, ha ez a tétova, készülődő „új magyar” réteg, igen, az új nemesség, jut benne földhöz és országirányító szervezethez.</i> <i>Hová vezet ez? A közösség élete látszólag egyre kollektívabb lesz, azaz egyre kevesebbet törődik tagjai egyéni életével, nem számít kezdeményezésükre s nem hederít kívánságukra. Valójában e kollektíválódás alatt elapad a társadalomfenntartó erő, a közügyek „szenvedélye”. S hová jut a szenvedély, melynek nincs kapcsolata a közös étellel? Elsatnyul; a társtalan szenvedélyből onánia lesz, magát emésztí és megsemmisül az egyénnel. Ilyen hasadást munka és szenvedély közt a természet nem is tűr soká. Vagy a munka töri magához az embert, túl nyolc órán is, vagy az egyéni szenvedély kavarja fel a minőség forradalmát.</i> <i>Várom az embert, aki megszővegezza a minőség forradalmi kiáltványát. Ezt a kiáltványt már sok millió ember szővegezte a szívében, s a mozgalom, melyet kivált, mélyebbre fog szántani az emberi életben, mint az elosztás forradalma. Ime néhány gondolatfoslány ahhoz a készülő kiáltványhoz... (1933)</i> <i>A minőségből méret lesz, de a minőség fokról fokra hanyatlik. A nagy szellemek tartják a színvonalat, de a közösségek arca eldurvul, s közben a fejlődés legmagasabb fokán álló „modern ember” egy pillanatig sem kételkedhetik, hogy ő tökéletesebb minden előző kor emberénél. Nagy alkotásaitól nem figyelhette meg növekvő hitványságát. (1933)</i> <i>(Három gondolat, 1935)</i> <i>Hogy képzeljük el ezt a Telep-Magyarországot? Minden szövetkezet termelő és fogyasztó. Amit termel, maga értékesíti, részben még a telepen, részben külső piacokon, a városokban. Mint fogyasztó is maga szerzi be a gyárakban vagy más telepektől szükségletét. De a telepek nem függetlenek. A sok telep nagy országos szövetkezetbe (közbeeső fok: a tájszövetkezet lehet) forr össze. Ez a nagy szövetkezet már kinő a földből; kereskedő különítményei ott ülnek a városokban; mint fogyasztó kartell felügyelete alá szoríthatja a neki termelő ipartelepeket, s mint a külkereskedelem főérdekeltje, irányító szerepe van a külkereskedelmi hivatalban. A nagy szövetkezet iskolákat állít, orvosokat enged be a falukba, iparosokat tart el. Nemcsak az ország első termelője és fogyasztója, hanem mintaállam az államban.</i> <i>Telepes Magyarország: az ország gazdasági s társadalmi életében megvalósult sziget. A telepesmozgalom végső célja: az egész ország befoglalása Telepes Magyarországon keresztül a szigetideálba. Telepes-Magyarország erjesztő szerepét akkor fejezte be, ha az egész országból Telepes Magyarország lesz, mint ahogy a sziget győzelme: a szigeti-bitű birodalom. Lehetséges ez? A telepnek a nem-teleppel szemben két nagy kényszerítő eszköze van: egyik a gazdasági verseny, másik az életpélda. Ahol az ország egyik része gazdaságilag szervezett, lassan a többinek</i>	Telep-Magyarország szövetkezet kertváros kert telepítés

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>is szervezkedni kell; a szövetkezeti mozgalom a nem telepes községekben is fellendül s a Nagy szövetkezetbe megindul a bekéredzkedés. A Szövetkezet ezt feltételekhez köti: fokozatosan a maga vagyoni-jogát vezeti be az új fiókokba, munkatervével mezőgazdasági önképzésre kényszeríti a belépőket. (1935, 122, magyarság és Európa)</i> <i>a Kert, a minőség-földművelés. A föld milliókat küldött fel a városokba, de ma még több milliót hajlandó kertjeibe visszavenni. Fémek, fűszerek és mozdonyok helyett: gyümölcsöt, zöltséget, apró állatot kínál ez az új világrész, annyit, amennyi számára tudásunk s szorgalmunk rajta helyet szorít. A Kert éppolyan nagy jelképe a mi századunknak, mint az előzőnek: a gyár. Nemcsak anyagi, szellemi is. A Kertet kereste a múlt század kapitalizmusának az egész ellenzéke; az új európai irodalom java a Kert irodalma; kertvárosokba szökik ma a városi ember, s a Kert erkölcséről és államáról álmodunk mindnyájan, százféle álomban.</i> <i>Míg az emberiség nagy művében fakó robotunkkal veszünk részt, szenvedélyünket, az élet színét-savát, apró monomániákba öljük? Nincs-e joga a közös emberi műnek teljes lényünkre s az emberben lakó minőségnek a teljes munkára? A minőség forradalma mint a szocializmus kiegészítője, a munkához méltó bér mellé emberhez méltó munkát követel.</i> <i>A választ az első két aggályra Bűvös szandzsák című tanulmányomban már megadtam. Az egész magyar földműves anyagot érett korban egyszer kapjuk kézbe: a katonaságnál. A katonai kiképzés alatt kell az elmaradt földművelőből tanult minőségmunkást nevelnünk. A megoldás előnyei: 1. a gazdasági kiképzés azon a területen folyik, amelyiket a települőknek meg kell szállnia, a tanítás nem válik általánossá, hanem a települő új életviszonyaihoz igazodik. 2. A kiképzés alatt álló csoportok mint katonai osztagok végeznék el a nagybirtok átalakításával járó közmunkát, mely más megoldásnál vagy a telepest nyomja, vagy az állam pénzét nyeli el. 3. A hadseregnek volna némi gazdasági autarkája, a megszállt birtokok teremnek is, s legalább részben eltartják a kiképezendőket. 4. A szövetkezetet nem utólag kell rákényszeríteni a települőkre; megvan az már a település előtt: közös munkaterv, közös értékesítés, közös kulturális szervek éppúgy megelőzik a viszonylagos önállósulást, mint az utcák a házakat vagy a telep a teleptagokat.</i> <i>A telepítés nagyjából így történhetne: a hatóság átveszi a birtokot, megtartja rajt a régi cselédséget, s ráküldi a gazdaságilag kiképezendő katonai csoportot. A hadsereg egy év alatt elvégzi a közmunkát, kialakítja a teleptagokat, átállítja a területhez illő nemesebb és intenzívebb gazdálkodásra a földművelést, felhúzza a legszükségesebb épületeket, s közben kiképzti (a kertészet mellett a legszükségesebb iparra is) a katonákat. Egy munkában eltöltött év kiválasztja a legkülönb munkásokat, ezekből alakul meg az év végére a szövetkezet. Az év végén a katonaság kivonul a birtokról, s a századparancsnok helyét elfoglalja a szövetkezeti vezető. Ez megint egy nagyobb tervbe kénytelen beilleszkedni: köztársaságok rétegződnek így egymás fölé, felelősséggel terv s a tagok iránt. A szövetkezet magára szívja a megfelelő iparos és értelmiségi elemet; így lesz a szövetkezetből: falu. De kifejleszti értékesítő csápját a városok piacai és a külkereskedelmi kivitel felé, így lesz belőle az országgazdaságban: gazdasági tag. Mint falu a tájképviselő, mint termelőszövetkezet az érdekképviselői rendszeren át vesz részt a hatalomban....</i> <i>Az elsődleges telepesek mellett új, másodlagos, összeállt szövetkezetek támadnának így. Vontatott, de a falu társadalmát erősen megforgató áramlat indulna meg a szövetkezeti és minőséggazdálkodás irányába, mely a mai föld magántulajdon természetét is megváltoztatná....</i>	főlépítendő utópia-Magyarország kertészvallás kertgazdaság/tanya kertészkedő intellektuel kertművelés/műveltség

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegkorpusz	Kódolás (kézi) ²
		<i>A földműves szövetkezetek közvetlen értékesítőhelyei rendkívül megerősíték a gazdaságnak ezt a hajlamát; a szatócs kiszorulása a faluból és a falu fele irányuló közvetítésből pedig egész szűk térre szorítaná a szabad kereskedelmet.</i> <i>...a fölépítendő utópia-Magyarországot? Nyilván azok a jó törekvések, amelyeket a társadalomban csírázni látok, s a képzeletemmel folytatni tudok. Ilyenek: ^{*30} 1. A nővé urbanizáció. A parasztság a városok felé özönlik, falujában is városiasodik. Kivetkezik régi viseletéből, városias igénye s műveltsége támad; iskolán át vagy iskola nélkül egy csomó értelmiségi ember vetődik ki belőle: parasztírók, volt népfőiskolások, aranykalászosok. 2. A városok szétszóródása. A városi munkás és értelmiségi ember kifelé törekszik. A műhelyváros és lakóváros lassan szétválik. A felhőkarcolós üzemi és adminisztratív központok körül táguló gyűrűkben futnak szét a fás, földszintes, fél városi települések. A milliós fővárosokból mind több csúszik át a vidék ötven-százezres városaira, s azoknak a harminc-negyven ezres magvából is mind több a környezetükre. 3. Előrehaladó kertgazdálkodás. A nyílt mezőgazdasági területeken mind nagyobb foltokat foglalnak el: Kecskemét, Jánosháza, Szabolcs. Hegyközségekbe, szövetkezetekbe tömörült kis farmok aprítják a sivár, búzatermelő nagybirtokot. A mezőgazdaság legértékesebb része az értelmiségi színvonalat elérő, képzett kertészek kezébe kerül. A városok körül is egyre nagyobb és egyre szakszerűbben kezelt kertek sarjadnak föl. A gyári és értelmiségi munkaidő s az asszonymunka csökkenésével a családoknak több szabadidejük marad kertjeik számára. A mezőgazdasági termelés egy részét a kertvárosokban szétszórt városi lakosság veszi át. 4. Tökéletesedő közlekedés, áramosítás, gépesítés. Egyelőre a bicikli, majd lassan az autó a munkáember számára is száz méterekre olvasztja a kilométereket. A tanyákon ott van a villany, a kerti munka állati felét, ásást, öntözést, permetezést gépek veszik át. 5. A hely géniuszának a tisztelete. A kisebb városokba visszacsúszott élet meglekésíti a fővárosba halt tájakat. A növényekkel nemes munkában összeforrt értelmiségi emberben szárnyat kap a kertészvállás. Az absztrakt szórakozások, sport, tánc, kártya helyét a csendben növekvő dolgok ünnepélyessége foglalja el. (1943)</i> <i>Magyarországnak kertországgá kell lennie. A kerteknek azonban csak művelt elme tud megfelelni. A mezőgazdaság is az értelmiség jussa hát. Éppúgy el fog értelmiesedni, mint ahogy az ipar. Az osztályellentétek kiegyenlítődésére egy természetes út van: ha mindnyájan értelmiséggé válunk. (1943)</i> <i>„Szerencsére itt van a szociológia. Az író sorsa ma ott dől el, hogy annak, ami benne ösztön, kényszerűség, van-e jelentése kinn a társadalomra is. Öltözzünk be hát – én is s Bocskai-kerti tanyám is – a társadalomtudomány dresszébe. Az én nevem most tanult ember; még az intellektuel szót is vállalom; a kis tanya pedig: kertgazdaság. Minek a jelképe ma a földre kertészként visszatérő intellektuel? A 19. századig a keresztény világ fő települési formája a falu. Még a városok is csak a falvaknak voltak központjai, kormányzói, szerszámgyártói, védelmezői. Az idők talpa a birtokosának szolgáló paraszt. A 19. század hozta föl a nagyipart s vele a nagyvárosokat. A kor hőse most már a vállalkozó ellen lázongó munkás. De a nagyváros lassan-lassan éppúgy meghaladt képződmény lesz, mint ahogy a falu is az. A falvakat fölbontja a nagyváros utáni vágy, a mind többet követelő mezőgazdaság. A városokat szétszórja, a városi ember természetéhsége, a tökéletesedő közlekedés, az ipar jelentőségének viszonylagos visszaesése a magasabb rendű mezőgazdasággal szemben, s (a mezei gépekkel, áramosítással) ipar és mezőgazdaság közt a</i>	

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzsek	Kódolás (kézi) ²
		határok elmosódása. Az új települési forma (amely mellett a régiak is megmaradnak persze), a földet egyenletesen befutó, elektrifikált kertes tanya. Az alföldi tanyákat néhány éve még özvívz előtti maradványoknak tekintették; ma a legjobb szociológusok örülnek nekik: a hátramaradottság, mint annyiszor, elébe ment az időnek. De a kertes tanyának a régi tudású paraszt sohasem fog megfelelni. Látom a magam vincellérén: csak a sémáját, mozdulatait tudja a kertművelésnek; a kert azonban azt kívánja, hogy értsék; tudósok és feltalálók legyenek a munkásai. A kert tehát tanult embert, mondjuk ki még egyszer a szörnyű szót: intellektuelt kíván. Ahogy a modern ipar is intellektualizál – a mérnökök, tisztviselők, művezetők, szakmunkások arányszáma egyre nő az egyszerű munkásokéval szemben –, a kertművelés s rajta keresztül a földművelés is értelmiségi pálya lesz. Tagadhatatlan, hogy ma mindenki értelmiségi embernek törekszik. A régifajta gondolkodás ezt hibáztatta: mi lesz, ha mindenki tanul. Még a munkások lapja is dührohamot kapott, amikor megírtam: Proletárok, legyetek mindnyájan értelmiséggé. Az osztálytalan társadalom csak mint értelmiségi társadalom képzelhető el igazán. Amit nem értettek meg szavamból, most azt magyarázom ezzel a kivonulással. Mert én nem remetének vonultam ki, mint Rousseau, hanem szőlőmunkásnak. Nem a magam nevében – mert hisz én már a magam fölseprősödött őszibarackfűit is alig hozom rendbe – hanem az utánam jövő sok ezer fiatal helyett.	
		A görög–latin műveltségéből szerinte annyi él, amennyit a katolikus egyház felszívott; az egyház, ó- és újvilág Noé bárkája lett, s ha Noé meg is siratja a világot, nagy elégtétel, hogy csak az maradt meg belőle, amit ő bárkájába bevett. Csakhogy nemcsak az egyház rajongója érzi halottnak a hagyományt. Emlékszünk Ortegának a Goethe-évfordulóra írt tanulmányára; neki is némák ezekben a hajótörött években a klasszikusok, még olvassuk őket, de ők már nem szólnak hozzánk; a lélek őszerte is meztelen.... Soha nem volt olyan jó alkalom rá, hogy a görögöket valódi mivoltukban s ne speciális igényeinken át ismerjük meg, mint most, amikor meztelen lelkünkkel és kalandkészségünkkel egy kicsit mi magunk is görögök lettünk.... A görög életnek ez a teljessége teszi a görögöt a világ legteljesebb nyelvéné... A görög műveltség sosem „európaibb”, mint most a történelmi hanyatlás korában. Ahogy szenvedélye vándorol, úgy alkot számunkra új örök nemzetközi műfajokat.... Efelé a barbárság felé a görögök a legjárhatóbb út. Hérodotosz Babilonban és Egyiptomban gondolkodóba ejtő naivitással ismerte fel a görög isteneket. Az emlékezetén még átderengett a barbár világ, s kíváncsisága úgy jár szét benne, mint a mienk az elhagyott apai faluban. Állandóbb korok a görögöket kiforrt formáiban, mint egy harmonikus szellemi megállapodást csodálták, mintha Horatius lett volna a vezetőjük, s a görög szobrok fényes felülete tévesztette volna meg őket. De a görögség önmagát felülmúló barbárság; örvény fölött kapaszkodó lángész; egy vakmerően felhúzott, inkább kijelölt, mint megvalósított teljesség, törekeny, mint az élet. 1934; Hamvassal vita: Éles dialektikájú tanulmányodnak a legmerészebb állítása az, amelyikkel a találmányt a hozzá tartozó tudományos magyarázattól elnyisszanted. Tagadod Ortega tételét: „Az alkalmazott tudomány, a technika: tiszta és önzetlen tudományos munkának véletlen lecsapódása.” Nem hiszed, hogy a tudomány elméleteket állított fel és a technika ezekből merítette felfedezéseit. (1934)	görögségélmény gyógyítás gyógyulás

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		Hogy milyen kérges, mozdíthatatlan ez az egész társadalom: legjobb példa rá az utolsó hónapok hangos reformja. Eljutottunk végre a kórisméig, szétfut a beteg országon a gyógyítás szándéka, gyógyulás reménye, s mi lesz az egészből? Korteszelszó, két dudás közül az egyik hátán bot. Tizenöt év lassan gyűlt reformszándéka sült ki ebben a reformban, s ekkor szakra volt az egész, még csak felháborodás sem maradt, érdemes, utána. S ezen a kérges társadalmon át kellene a mi akadozó kultúránknak föltörni? Ezt egy új államalapításra befogni? De hát hol van ez a kultúra? Kinek az agyában, munkájában pislog? Pislog-e igazán, vagy csak retinánkon káprázik még ellobbant lángja? (1935) Lesz-e reform? (1934) A szükséges belső reformok elmaradtak; az elszakított magyarság erkölcsi, anyagi, külpolitikai támogatást tőlünk nem kapott. A belső süllyedést és a külső közönyt egy revizionista láрма leplezte el, melyet az itteniek meguntak s az ottaniak megsínylettek. Tele volt ez az ország fogatlan oroszok bömbölésével; drága táplálékukat az itteniek fizették, s bömböléseikért az ottaniakat harapták vissza. Csak magunknak tudtunk ártani. Szívós munkával „meg” lehet szerezni valami mást a kis népek övében: a magyarság primátusát. Ennek azonban első és egyetlen feltétele: a magyar reform. Magyarországnak egy külpolitikája van ma: a belpolitika. Kifelé hallgatni, befelé tenni: ezzel erősödünk meg kifelé is. A magyar reformnak két nagy akadálya van: egyik a nagybirtok, a másik a banktőke. Az egyik elállja a belső népvándorlás útját, a földönfutók befogását a nemzetbe, a másik hitelháborúival földönfutókká teszi azokat is, akiknek van valamijük. A reform első lépése: kinyitni a belső népvándorlás előtt az üres nagybirtokot, s állami ellenőrzés alá helyezni, a kisemberek javára, a népünkkel szemben közönyös vagy ellenséges hitelt. Erre a reformra a helyzet ma kedvező. Tudom, hogy a reform ügye e kedvező helyzet ellenére is rosszul áll: nincsenek tömegek, amelyek kiküzdjék, s az állam, amely kiküzdhetné: nagy tohonya bürokrácia: fontos pontokon álmos vagy éppen érdekelt emberekkel. De épp ezért kell ezt az államgépezetet a reform híveinek bevenniök s az ország javára kihasználniuk. Azokhoz a vezetőkhöz szólok, akik érzik az adott pillanatban a „pszichológiai” pillanatot. Most van itt az idejük! Most mutathatják meg, érnek-e valamit! Kellő emberanyag nélkül a reformot elkezdni örültség; viszont a reform abban a pillanatban elkezdődik, mielőtt a butaság árfolyama esni kezd. Tudom, hogy a reform ügye e kedvező helyzet ellenére is rosszul áll: nincsenek tömegek, amelyek kiküzdjék, s az állam, amely kiküzdhetné: nagy tohonya bürokrácia: fontos pontokon álmos vagy éppen érdekelt emberekkel. De épp ezért kell ezt az államgépezetet a reform híveinek bevenniök s az ország javára kihasználniuk. Azokhoz a vezetőkhöz szólok, akik érzik az adott pillanatban a „pszichológiai” pillanatot. Most van itt az idejük! Most mutathatják meg, érnek-e valamit! Az emberiség reformja Gyorsfőzőn készült reformereink között általánosan elterjedt rögeszme, hogy a reform, melyen a politikába belovagoltak, a közgazdaság reformja: a nagybirtokra telepíteni kell, a bankok, iparvállalatok nyakára reformigazgatókat kell ültetni, az értelmiségnek állást kell szervezni. Az elméleti reformer még ilyeneket is mond: a szabad gazdálkodást a tervgazdálkodás váltja fel, korunk az intervencionizmus kora, gazdasági téren a kollektivismus hívei vagyunk. Van-e értelmük ezeknek a szavaknak?...	reform reform

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>Ami nem azt jelenti, hogy a gazdasági reform jelszavait ne vegyük alaposabban szemügyre, mint ahogy azt gazdasági reformereinknél megszoktuk. Telepítés: ez az a bűvszó, amely nálunk a tudatlan süvölvényből reformert csinál. Tudjuk, hogy vannak nagybirtokosok sok földdel, és vannak kisemberek föld nélkül. A sok földet oda kell adni a kisembernek: ez a telepítés. Megvesszük vagy elkobozzuk: ez már vérmérsék különbség – az a különbség, mely a haladó konzervatívot a maradi kommunistától elválasztja. Én, sajnos, ezzel a becsületes, egyenes, földosztásszerű telepítéssel sehogy sem tudok megbarátkozni. Már a telepítő mozgalom elején felhívtam egy belső ellentmondásra a figyelmet. A magyarság pusztul, tehát telepíteni kell, ezzel indult el az Illyés-féle mozgalom. De milyen magyarság pusztul? A kisbirtokosság. Mit csinál a telepítés? Új kisbirtokosságot. A pusztuló kisbirtokosságot új kisbirtokossággal pótoljuk. A telepítők ezt az új elemet persze egészséges területről hozzák, esetleg nemcsak egészséges területekről, de egészséges osztályokból is, a földmunkásságból például. Csakhogy ki őrzi meg az új kisbirtokost a régi sorsától, ha hasonló életkörülmények közé jut? Az örökösödési törvény? Az örökösödési törvény egyet biztosít, hogy az éppen csak életképes kisbirtokból egy nemzedék alatt életképtelen törpebirtok lesz....</i> <i>Akadályozzuk meg az egykézést: elaprózott vagyonából, melyen eladósodik, zsellérsorba taszítjuk. Zsellérsorba? Igen: ha a reform után lesz még nagybirtok, amelyen zsellérkedhet. A kisbirtokos függetlensége: elhagyottság – hátrány az értékesítés versenyében, hátrány eszközökben és tudásban. Pusztul, hogy színvonalát ne kelljen lesüllyesztenie, vagy lesüllyed, ha a vagyonpárosítást megakadályozzuk. Különbözhet-e az új telepített kisbirtokos a régi pusztulótól? Ha a telepítés pusztta földosztás, világos, hogy nem.</i> <i>A telepítéssel nem új kisbirtokosságot kell csinálni, hanem egy egészen új osztályt, függés és függetlenség egyesített előnyeivel.</i> (Kisebbségi sors, 1935)	telepítés (nem pusztta) földosztás új osztály
		<i>Új Enciklopédia, 1931.</i> <i>A szellem emberét épp az jellemzi, hogy nem olthatja el magában a teljesség szomját, s nem nyomhatja el az egész iránti felelősség érzetét. Szívesen foglalkozik a részletekkel, de az egész felől száll feljűk, s egy még nagyobb egész felé tör rajtuk át utat. Ahonnan kiindul s ahova visszatér: a teljes kép, melyben a világgal szemben áll. Éveket áldoz egy speciális feladatra, de maga nem lehet specialista. Lehet különös képzettsége, de a képzettségénél fontosabb „általános műveltsége”, ahol az általános nem sokfélé, hanem összefüggőt jelent, s a műveltség nem hátunkra vett terhet, hanem aktív erőfeszítést...A 19. században ez az egyensúly meghibban; az enciklopédistát kiszorítja a szakember... E kornak nincs Hérodotosza, Dantéja, Leonardo da Vincije, Voltaire-je, az utolsó nagy összefoglaló, Goethe enciklopédizmusában is sok már a lehetetlent palástoló nagyképűség....</i> <i>Az iskola nemhogy táplálná, megtöri az ifjában a szellemi érdeklődést s az irodalom, ahelyett, hogy irányítaná, megzavarja.... Ortega y Gasset spanyol író, a 20. század enciklopédistája.... A szellemi folyamatoknak azonban mégiscsak van bizonyos autonómiájuk, a jogos és szükséges törekvéseket az élet búvópatak sorsra kényszerítheti, azonban nem nyelheti el. Új Enciklopédia, A szellem emberét épp az jellemzi, hogy nem olthatja el magában a teljesség szomját, s nem nyomhatja el az egész iránti felelősség érzetét. Szívesen foglalkozik a részletekkel, de az egész felől száll feljűk, s egy még nagyobb egész felé tör rajtuk át utat. Ahonnan kiindul s ahova visszatér: a teljes kép, melyben a világgal szemben áll. Éveket áldoz egy speciális feladatra, de maga nem lehet</i>	műveltség enciklopédizmus

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>specialista. Lehet különös képzettsége, de a képzettségénél fontosabb „általános műveltsége”, ahol az általános nem sokfélé, hanem összefüggőt jelent, s a műveltség nem hátunkra vett terhet, hanem aktív erőfeszítést...A 19. században ez az egyensúly meghihibban; az enciklopédistát kiszorítja a szakember. (1931)</i>	
		<i>A kapitalizmus (Fried)</i> <i>Fried igen ötletesen tagolja a kapitalizmus korát textil, gép, közlekedési, elektromos, vegyi, benzin és utótermékek korszakára. Lökésekben jönnek a fölfedezések (az új földterületek), utána harmincéves szakaszokban a kiaknázás (a gyarmatosítás). Az emberiség elé egyre új kincseket szórnak, s lassan az egész emberiségnek, egyeseknek és államoknak, e kincsek megemésztésére kell fordítania a figyelmet. Nem elég Amerika, kellene, akik fogyasztják Amerikát. Így lesz a kapitalizmus az étvágycsinálás kora. ... Az emberek azért kaptak vonatot, mert megvolt bennük a hajlam, hogy vonatra üljenek s ha már egyszer vonatra ültek, felültek a villanyosra, az autóra és a repülőgépre is. A kapitalizmus igényeket teremtett, s az igények rákényszerítették az államot, hogy Amerika és a spanyol gyomor, az élvezhető kincsek és a kincsekre éhes igények közt megkönnyítse az utat. Így lesz a kapitalizmus a 18. század szabadságeszméinek a pártfogója, ahogy e szabadságeszmék viszont a kapitalizmus elősegítői voltak. Az államnak föl kell adnia a hűbériséget; szabad ipar, szabad kereskedelem és szabad fogyasztó lesznek az új demokrácia jelszavai. Az államnak a kapitalizmus századában egy feladata van: visszavonulni...</i> <i>Hogy keletkezett a kapitalista jólét? Egy Siemens vállalkozott rá, hogy az elektromosságot kihasználja; elhitette, hogy a vállalkozás bő zsákmánnyal fog járni, s a hitelezők vagy inkább hívők összeadták a vállalkozáshoz szükséges összeget: a tőkét.... A jövedelem fokozásának egy módja van: nem a terjeszkedés a vállalatban, hanem a megtakarítás a munkán; a racionalizálás. S a racionalizálás, mint befektetés az utolsó nagy kapitalista szívverés, persze már kapkodó, kihagyó; hiszen árt a munkásnak, aki a fogyasztó is s így közvetve magának a vállalkozónak.... A kapitalizmus jólét és nyomor mélyebb hullámozgásán táncoltatja a munkást, igényeket ébreszt benne s bizonytalanná teszi a helyzetét. Ugyanakkor azonban a demokrácia, melyet a kapitalizmus a maga kényelmesebb mozgására csinált, a munkásnak is megengedi a szervezkedést. Ez a szervezkedés elvben mereven antikapitalista. Amire az egyik azt mondja: igen, a másik azt mondja: nem. A magántulajdon szentség, vallja a kapitalizmus. A magántulajdon rablás, vallja a szocializmus, A szocializmust a kereszténységhez szokták hasonlítani. Szocializmus és kereszténység közt épp az a lényeges különbség, hogy a kereszténység új értékrendszert állít a meglévővel szemben: szellemi az anyagival, mennyeit a földivel, míg a szocializmus ellenfele értékrendszerét veszi át ellenkező jellel, s épp ez a közös értékrendszer biztosítja a gyűlölet alatt a 19. század mély emberi egységét.... Jóval meglepőbb Fried másik jóslata, hogy a világkereskedelem megszűnik s a zárt földterületek megint szeparálódnak... A kapitalizmus legnagyobb bűne Fried szemében, ami a mienkben is, hogy a társadalmat tömeggé süllyesztette.... A független középosztály, valamikor a németiség gerince, csaknem teljesen megsemmisült. A szabad pályák (orvos, ügyvéd stb.) függővé váltak, a kisvállalkozót elnyelte a kartel... a Fried szocializmusa, melyet a minőség forradalma fűt, noha a tömegekért küzd, a tömegekben lappangó egyéni változatokat, az „emberi minőség” -et akarja termelésben és életben felszabadítani.... A nép műveltsége nő, munkája azonban egyre alacsonyabb rangúvá válik. (1932, Tanu)</i>	<i>kapitalizmus</i> <i>jólét</i>

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>Hogy keletkezett a kapitalista jólét? Egy Siemens vállalkozott rá, hogy az elektromosságot kihasználja; elhitette, hogy a vállalkozás bő zsákmánnyal fog járni, s a hitelezők vagy inkább hívők összeadták a vállalkozáshoz szükséges összeget: a tőkét.... A jövedelem fokozásának egy módja van: nem a terjeszkedés a vállalatban, hanem a megtakarítás a munkán; a racionalizálás. S a racionalizálás, mint befektetés az utolsó nagy kapitalista szívverés, persze már kapkodó, kihagyó; hiszen árt a munkásnak, aki a fogyasztó is s így közvetve magának a vállalkozónak.... A kapitalizmus jólét és nyomor mélyebb hullámszállásán táncoltatja a munkást, igényeket ébreszt benne s bizonytalanná teszi a helyzetét. Ugyanakkor azonban a demokrácia, melyet a kapitalizmus a maga kényelmesebb mozgására csinált, a munkásnak is megengedi a szervezkedést. Ez a szervezkedés elvben mereven antikapitalista. Amire az egyik azt mondja: igen, a másik azt mondja: nem. A magántulajdon szentség, vallja a kapitalizmus. A magántulajdon rablás, vallja a szocializmus, A szocializmust a kereszténységhez szokták hasonlítani. Szocializmus és kereszténység közt épp az a lényeges különbség, hogy a kereszténység új értékrendszert állít a meglévővel szemben: szellemi az anyaggal, mennyeit a földivel, míg a szocializmus ellenfele értékrendszerét veszi át ellenkező jellel, s épp ez a közös értékrendszer biztosítja a gyűlölet alatt a 19. század mély emberi egységét.... Jóval meglepőbb Fried másik jóslata, hogy a világkereskedelem megszűnik s a zárt földterületek megint szeparálódnak... A kapitalizmus legnagyobb bűne Fried szemében, ami a mienkben is, hogy a társadalmat tömeggé süllyesztette.... A független középosztály, valamikor a németiség gerince, csaknem teljesen megsemmisült. A szabad pályák (orvos, ügyvéd stb.) függővé váltak, a kisvállalkozót elnyelte a kartel... a Fried szocializmusa, melyet a minőség forradalma fűt, noha a tömegekért küzd, a tömegekben lappangó egyéni változatokat, az „emberi minőség” -et akarja termelésben és életben felszabadítani.... A nép műveltsége nő, munkája azonban egyre alacsonyabb rangúvá válik. (1932); Éles dialektikájú tanulmányoknak a legmerészebb állítása az, amelyikkel a találmányt a hozzá tartozó tudományos magyarázattól elnyisszented. Tagadod Ortega tételét: „Az alkalmazott tudomány, a technika: tiszta és önzetlen tudományos munkának véletlen lecsapódása.” Nem hiszed, hogy a tudomány elméleteket állított fel és a technika ezekből merítette felfedezései ...</i> 4. Az irodalom ezekben az országokban mást jelent, mint Nyugaton. Egy arányosan tagozott életben az irodalom: irodalom, keleten a szellemi élet mindenese. Mivel hiányoznak feltételei, önmagának kell megteremtenie feltételeit is: a virág táplálja a fát, a gyermek neveli szüleit.... 5. Azonos viszonyok közt az írók is hasonlítanak. Kelet írója hangulatainak a prédája. Önérzete képtelen határok közt lüktet. Majd népe megváltója, majd sivatagokra kivetett lélek, szájalmas Robinson. Buzdulások és letörések közt hánykolódik. A lehetetlenre is képesnek tartja magát, s visszamerül fatalizmusába. (1932)	
		Lesz-e reform? <i>A szükséges belső reformok elmaradtak; az elszakított magyarság erkölcsi, anyagi, külpolitikai támogatást tőlünk nem kapott. A belső süllyedést és a külső közönyt egy revizionista lárma leplezte el, melyet az itteniek meguntak s az ottaniak megsínylettek. Tele volt ez az ország fogatlan oroszok bömbölésével; drága táplálékukat az itteniek fizették, s bömböléseikért az ottaniakat harapták vissza. Csak magunknak tudtunk ártani.</i> <i>Erre a reformra a helyzet ma kedvező. A nagybirtok és a bank elég gyenge ahhoz, hogy a reformakarát térdre kényszeríthesse. Ha a nagybirtok kérdését elválasztjuk az egyházi birtokétól úgy, hogy az utóbbit (szekularizáció helyett demokratizációval) a szegények vagyonává tesszük,</i>	

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegkorpusz	Kódolás (kézi) ²
		az egyház támogatását elvesztett nagybirtok nem tarthatja a nemzet életérdekei ellen előjogát. A banktőke helyzete még rosszabb. Hatalmát az államon belül annak a támogatásnak köszönheti, amelyet az államtól kap. Az ország ki van szolgáltatva nekik, de ő is ki van szolgáltatva az ország vezetőinek.... tessék felkutatni, „agytrösztté” szervezni, a közélet vitális helyeire dugni őket. Majd, csak ha tisztább távlatunk lesz az összehasonlításra, akkor csodálkozunk el, mennyi erőt vetett irodalmába ez a bennszülött nép; pedig tán sehol sem követtek el annyit azért, hogy a szellemet írókopókkal lefogva tartsák, a valódi írókat egymásnak ugrasszák, az irodalom hangját összezavarják. A viták, a gyűlölség, a bennszülött erkölcs torz kinövésai persze feltűnőbbek, mint a művek alján szűrődő halk magyar ideológia; de hogy ilyen is van, épp önöknek nem kell bizonyítanom. A nagy író itt abban különbözik a kicsinytől, hogy többet, nagyobb láthatárt, teljesebb igazságot lát, de nem abban, hogy mást. 2. Szárszói beszéd, (1943)	író szerepe
		Törédék a reformról, (1935) <i>Telepítés: ez az a bűvszó, amely nálunk a tudatlan sűvölvényből reformert csinál. Tudjuk, hogy vannak nagybirtokosok sok földdel, és vannak kisemberek föld nélkül. A sok földet oda kell adni a kisembernek: ez a telepítés. Megvesszük vagy elkobozzuk: ez már vérmérséklet különbség – az a különbség, mely a haladó konzervatívot a maradi kommunistától elválasztja. Én, sajnos, ezzel a becsületes, egyenes, földosztásszerű telepítéssel sehoggy sem tudok megbarátkozni. Már a telepítő mozgalom elején felhívtam egy belső ellentmondásra a figyelmet. A magyarság pusztul, tehát telepíteni kell, ezzel indult el az Illyés-féle mozgalom. De milyen magyarság pusztul? A kisbirtokosság. Mit csinál a telepítés? Új kisbirtokosságot. A pusztuló kisbirtokosságot új kisbirtokossággal pótoljuk. A telepítők ezt az új elemet persze egészséges területről hozzák, esetleg nemcsak egészséges területekről, de egészséges osztályokból is, a földmunkásságból például. Csakhogy ki őrzi meg az új kisbirtokost a régi sorsától, ha hasonló életkörülmények közé jut? Az örökösödési törvény? Az örökösödési törvény egyet biztosít, hogy az éppen csak életképes kisbirtokból egy nemzedék alatt életképtelen törpebirtok lesz.... A Telepítés: ez az a bűvszó, amely nálunk a tudatlan sűvölvényből reformert csinál. Tudjuk, hogy vannak nagybirtokosok sok földdel, és vannak kisemberek föld nélkül. A sok földet oda kell adni a kisembernek: ez a telepítés. Megvesszük vagy elkobozzuk: ez már vérmérséklet különbség – az a különbség, mely a haladó konzervatívot a maradi kommunistától elválasztja. Én, sajnos, ezzel a becsületes, egyenes, földosztásszerű telepítéssel sehoggy sem tudok megbarátkozni. Már a telepítő mozgalom elején felhívtam egy belső ellentmondásra a figyelmet. A magyarság pusztul, tehát telepíteni kell, ezzel indult el az Illyés-féle mozgalom. De milyen magyarság pusztul? A kisbirtokosság. Mit csinál a telepítés? Új kisbirtokosságot. A pusztuló kisbirtokosságot új kisbirtokossággal pótoljuk. A telepítők ezt az új elemet persze egészséges területről hozzák, esetleg nemcsak egészséges területekről, de egészséges osztályokból is, a földmunkásságból például. Csakhogy ki őrzi meg az új kisbirtokost a régi sorsától, ha hasonló életkörülmények közé jut? Az örökösödési törvény? Az örökösödési törvény egyet biztosít, hogy az éppen csak életképes kisbirtokból egy nemzedék alatt életképtelen törpebirtok lesz....</i> <i>De ez egy ésszerű telepítésben még hasznunkra válhatna, ha a települők viszonylag önálló birtokai fölött a nagybirtokot, mint szövetkezeti keretet fenntartjuk. Az elgondolás: minden kis telepnek van bizonyos autonómiája. A terméseredmény a telepes egyéni munkájától függ; a telep vállalkozás. De ugyanakkor a „nagybirtok” tervébe is beleilleszkedik; alkalmazkodik a közös</i>	telepítés szövetkezet közösség

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		<i>termelő programhoz, közszolgáltatásokat végez, terményeit a szövetkezeten át értékesíti: a telepes amellest, hogy vállalkozó, szövetkezeti tag is. Kisbirtokosság és földmunkásság közt új osztály létesül így: befelé csupa önálló vállalkozás; a birtok kifelé egyetlen gazdasági test. A telepesnek joga van a telephez, de ha hanyag és tudatlan, kötelezettségeit a szövetkezettel szemben nem tudja teljesíteni, s kicsúszik alóla a föld. Az egykészesnek nincs értelme így: egy ember egy tagnál többet nem kaphat, a több gyerek pedig új településre, új tagon rajzik ki....A választ az első két aggályra Bűvös szandzsák című tanulmányomban már megadtam. Az egész magyar földműves anyagot érett korban egyszer kapjuk kézbe: a katonaságnál... (1935)</i>	
		Kisebbségi sors, 1935 <i>Nem egy akármilyen népnek ad programot, hanem egy olyan népnek, amely csak akkor maradhat fenn, ha elit tud lenni. A magyar sorskérdések olyan megoldhatatlanul nehezek, hogy az a mozgalom, amely megoldja őket, okvetlenül európai mozgalom is: a magyar reform, vagy nem reform, vagy a környező népek számára is példa.... ...a belső reform egyszersmind hatásos külpolitika. A hitvány ember előmenetele összeköttetéseitől függ.... amilyen mértékben halad idebenn a reform s lesz a haldokló népből példanép, olyan mértékben lesz az ottani tengésből hivatás. Ha a magyarság: alvó, zárt spalettájú ház, akkor a kisebbségi magyar sors tévelygés. De ha a magyarság eszme, akkor minden kisebbségi magyar egy apostol. Minek az apostola? Annak a jövő birodalomnak, amelyet a német, orosz és olasz tömbök közé rajzol ki az itt élő kis népek közös érdeke...A magyar reform akkor győz igazán, ha a minőségiszocializmus példájával a környező népek urait megbuktathatja, s rokon talajból rokon folyamatot indít meg a nagy közös érdekekért, kiküszöbölve a helyi érdekellentétet... kedvezőt csak egyet, ha a nagy fehér nemzetek ereje a színes világrészek felé fordul. Ennek a legnagyobb akadály a Közép-Európa rendezetlensége, Oroszország világforradalmasító törekvései s Franciaország régiszabású imperializmusa. A közép-európai szövetség s a prousti Franciaország fölülkerekedése a mai szabadkőműves Franciaországban, egy nemesebb szocializmus felénk: ezeket az akadályokat is eltüntethetné. Oroszország Ázsia felé fordulna, Francia- és Olaszország Észak-Afrikában keresné jövőjét, Anglia a gyarmatokon. A színes világforradalmat, melytől Spengler retteg, Európa figyelmének ez a kifelé fordulása talán ellensúlyozhatná vagy jó irányba téríthetné.</i>	minta a környező népeknek
		A reform ellenségei, 1935 <i>Ezek a sodródó szembeúszók tulajdonképp a legjobb „reformerek”, ők mutatják meg a sodrás erejét. Veszedelemesebbek, akik nem úsznak, csak megátalkodnak.... három ilyen zárt, figyelemmel kormányzott, kész érvekkel kerített akol van ma Magyarországon: egyik az egyházé, másik a zsidó polgárságé, harmadik a szociáldemokráciáé. Mind a három ellensége a reformnak... Vallásos vagyok, de nem vagyok egyházas. Életem: üdvösségügy, de ez az üdvösség nem fogadja el egyik egyház közvetítését sem. A zsidóság a kapitalizmus alkotásainak volt – ha nem is elitje, de az elitet követő – megszállója. A szabadkereskedelemmel összenőtt világban ott volt mindenütt, ahol vállalkozások nőttek s pénz és áru áramlott. Hazátlansága ebben a nemzetek közötti anyagcserében talált hazát. Vékonyabb a fal, amelyen át a szociáldemokráciát ébresztgeti ez az írás. Nem is kő vagy deszkafal, csak papír: a marxizmus betűi, egy eljárat kor előítélete. Szocialista vagyok, de nem marxista, írtam</i>	reform/ellenzői harmadik út

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		már többször, s a válasz mindig az volt: vagy ellensége vagyok a magántulajdonnak s akkor marxista, vagy védője, s akkor szocialista sem. Mivel vagyunközösség és magángazdaság közt harmadik út nincs: nem lehet valaki igazi szocialista anélkül, hogy marxista ne lenne. Ez az írás, azt hiszem, teljes válasz erre az ellenvetésre. A telep bizománybirtoka nem magántulajdon és nem vagyunközösség: van tehát egy harmadik út, s van egy szocializmus, amely nem marxizmus. A lelkek ide-oda szaladgálásában három ilyen zárt, figyelemmel kormányzott, kész érvekkel kerített akol van ma Magyarországon: egyik az egyházé, másik a zsidó polgárságé, harmadik a szociáldemokráciáé. Mind a három ellensége a reformnak, s befolyása körzetében zavarja az új gondolkozást. Míg a reform szétfolyó, szervezetlen, önmagának ellentmondó s csak a lelkek új igényeiből él, ez a három világ tudja, mit akar, szigorú a szervezete, történelmileg csiszolt az érvelése, s egy-egy megszorított embercsoport elszánására számíthat harcaiban. A tapasztalat engem arra tanított, hogy vitatkozni velük veszélyes, meggyőzni őket csaknem reménytelen. Ez az írás mégis hiányos volna, ha e három makacs akol ajtaját meg nem zörgetné. ...Mi választ el az egyházaktól? Az írott kijelentés. A vallásban a lényeges: a vallásos érzés – az, hogy mit hiszek el; teremtésről, csodáról, a világ berendezéséről mi a felfogásom: eszem szerkezetétől, korom ismereteitől és babonáitól függ. Ezért szólok a bennlévőkhöz kintről. De attól, hogy kint vagyok, még ismerhetem a bentiek érdekeit. Én magam, az egyházonkívüli, szeretném, ha az egyház megtalálná életerejét, s az új egyháztalan vallásosságnak nem kanonoki javadalmakkal kellene versenyre kelnie, hanem a meztelen egyház friss virulenciájával. Egy ilyen nyílt tornán, még ha bukik is, dicsőséggel bukik az egyház... Mért ellensége a zsidóság a reformnak (nem annak, amely a fórumon folyik, hanem még sokkal inkább ennek, amely a gondolkozásban)? Ellensége ösztönből. Életfeltételei romlását érzi benne, új égaljat, amelyben nehezebb lesz a levegő és kevesebb a kenyér. A zsidóság a kapitalizmus alkotásainak volt – ha nem is elitje, de az elitet követő – megszállója. A szabadkereskedelemmel összenőtt világban ott volt mindenütt, ahol vállalkozások nőttek s pénz és áru áramlott. Hazátlansága ebben a nemzetek közötti anyagcserében talált hazát. Valami új nőtt itt a nemzetek fölé, s ő ehhez az újhoz csatlakozva várta a régi, börtönként szorító nemzetek bukását. Ha gyakorlati ember volt, mint tőkés került fölébük; ha a szellem embere, mint népvészér. Kapitalizmus és szocializmus neki egyaránt az új közeg vallása volt. A zsidóban van egy fájdalmas komplexus: a szabadságé.... Mért ellensége a zsidóság a reformnak (nem annak, amely a fórumon folyik, hanem még sokkal inkább ennek, amely a gondolkozásban)? Ellensége ösztönből. Életfeltételei romlását érzi benne, új égaljat, amelyben nehezebb lesz a levegő és kevesebb a kenyér. A zsidóság a kapitalizmus alkotásainak volt – ha nem is elitje, de az elitet követő – megszállója. A szabadkereskedelemmel összenőtt világban ott volt mindenütt, ahol vállalkozások nőttek s pénz és áru áramlott. Hazátlansága ebben a nemzetek közötti anyagcserében talált hazát. Valami új nőtt itt a nemzetek fölé, s ő ehhez az újhoz csatlakozva várta a régi, börtönként szorító nemzetek bukását. Ha gyakorlati ember volt, mint tőkés került fölébük; ha a szellem embere, mint népvészér. Kapitalizmus és szocializmus neki egyaránt az új közeg vallása volt. A zsidóban van egy fájdalmas komplexus: a szabadságé.... Mondjuk ki világosan, hogy nem vagyunk antiszemiták. Ha a magyarság hivatása a nemzetiségek fölött volt és lesz, nem csinálhat árja vagy turáni, vagy nem tudom én milyen más fajtisztasági	szellem embere/ népvészér minőségiszocializmus

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		törvényt a vele egy föld alatt élő fajták ellen. A zsidót egy emberséges kor nem üldözheti azért, mert zsidó. Viszont a gazdasági reformról sem mondhatunk le azért, mert a zsidóságnak ellenszenves. A magyar kapitalizmus tízmillió magyarnak volt – egészségtelen; büne-e az a reformnak, ha tízmillió magyar javára néhány százezer zsidó (s ugyanannyi nem zsidó) alól a szabad verseny vizeit lecsapolja? Hisz ez a nép az új feltételek közt is érvényesül úgy, mint a magyar. Vékonyabb a fal, amelyen át a szociáldemokráciát ébresztgeti ez az írás. Nem is kő vagy deszkafal, csak papír: a marxizmus betűi, egy eljárat kor előitélete. Szocialista vagyok, de nem marxista, írtam már többször, s a válasz mindig az volt: vagy ellensége vagyok a magántulajdonnak s akkor marxista, vagy védője, s akkor szocialista sem. Mivel vagyunközösség és magángazdaság közt harmadik út nincs: nem lehet valaki igazi szocialista anélkül, hogy marxista ne lenne. Ez az írás, azt hiszem, teljes válasz erre az ellenvetésre. A telep bizonánybirtoka nem magántulajdon és nem vagyunközösség: van tehát egy harmadik út, s van egy szocializmus, amely nem marxizmus... A minőségsszocializmus a természettudományosság után támadt, amikor öntudatunkban újra fölnyilalltak az európai lét századokba futó rostjai, gyökerei. A marxizmus a múltból kiszakadt béresek szocializmusa; ez a hagyománnyal kapcsolatot tartó vállalkozóké...Lehetetlen, hogy a szociáldemokrácia fiataljai, diákok és munkások meg ne érezzék ebben az új szocializmusban a fényt, mely befagyott mozgalmukat feloldja, s akármilyen bizalmatlanok a reformnemzedékek szemben, hajlandók lesznek összefogni azokkal, akik ezt a reformot veszik komolyan. (1935)	
Oktatás és nevelés (Erziehung und Bildung) reform- und (szociálpedagógiai mozgalmak, művészeti nevelés)	Oktatás/nevelés népművelés- és népfőiskolai mozgalom, nevelési reformok	Östehetségek és fogalomzavar, 1934 Megnéztem az <i>östehetségek kiállítását</i>; nemcsak a kiállítást, hanem azokat is, akik látogatják. „Mindig mondtam, hogy a magyar a világ legtehetségesebb népe” – lelkesedik egy öreg úr a fal előtt, amelyen a felírás szerint „Mári, a szolgáló” állította ki képeit. Az öregúr nyugdíj felé bandukoló hivatalnok, aki az utolsó húsz év művészeti mozgalmait mellett diadalmas érintetlenséggel ment el, de most boldog, hogy a dicső magyar néphez tartozik, amelyben még a szolgálók és lakatoslegények is ilyen tehetségesek. Szinte hallom, amint folytatja: „Ilyet mutassanak fel a csehek”, vagy „Ezt csinálják utánuk a nyavalyás pesti piktorok”. „Trianon elnyomhatott bennünket, de az emberanyagunknak nincs párja a világon.” Mi a magyarázata, hogy az <i>östehetségek</i> újabban ennyire elszaporodnak? Elsősorban az, hogy az <i>osztálytávolságok</i> többé nem olyan szakadékszerűek. A nép százados, külön kultúrája bomlik, a művelteké pedig nagy tömegek befogadása után felhígul, leszáll. A két réteg közelebb kerül egymáshoz; a népi művészt kisebb kezdeti sebesség is átlökheti az akadályon; a tanult művész pedig alig indul magasabbról, mintha nem tanult volna. Tessék megnézni íróink egy részét, különösen a nőírókat. Műveltségüktől akár <i>östehetségeknek</i> is tekinthetjük őket. Cselédünket viszont a könyvespolcunkról kikért könyv fölött elszunnyaadvá találjuk meg reggel, a kivilágított cselédszobában. Most, hogy az <i>Östehetségek kiállítása</i> megint belekongatott a lelkiismeretekbe, a közönségébe és az enyémbé is, úgy érzem, újra elő kell állnom vele. Mentsük meg ezeket a két sors közé került embereket, segítsük hozzá őket, hogy csodabogarakból a nép vezéreivé válhassanak, építsünk nekik menhelyet, ahol az első útbaigazítást megkaphatják, otthon, amellyel nehéz életkörülményeik közt is összeköttetésben maradhatnak.	fiatal szegény paraszt, tehetség, östehetség új középosztály, új vezető réteg tehetséggondozás /nevelés

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegcsoport	Kódolás (kézi) ²
		ok az „őstehetségek”, akik irodalomban, képzőművészetben feltűnnek, rendszeresen harminc-negyvenéves emberek; ezekkel mi már nem tudunk mit kezdeni. <i>A serdülés utáni évek frissességére, önalakító erejére kellene apellálnunk; kollégiumunkban tizenhat-húsz-huszonkét éves fiúknak volna a helyük. Ebben a korban egy-két esztendő alatt egy tehetséges emberben rendkívül sok mindent lehet meglóditani; különösen, ha akik foglalkoznak velük, maguk is tehetséges emberek. Tavasztól tavaszig tartanék ott egy csoportot, s csak kivételes esetben maradhatnának egyesek még egy esztendőre. Elsősorban történelemről beszélnék nekik, a fizika, orvostudomány, természetrajz elemeit is az újkori fölfedezések történetén át ismernék meg; könyvtárunkban megvolna a magyar irodalom java, a legfontosabb idegen remek; egy év alatt megtanulnák a nyelvtant és a helyesírást, s (tehetségekről van szó) vinnék annyira, hogy egy idegen nyelven, mondjuk angolul, önállóan tudjanak olvasni. (1934)</i>	
		A nép Eötvös-kollégiuma, 1934 <i>Parasztcsaládból származom, unokatestvéreim az eke mögött járnak; fiatalkori szépprózám a parasztlakóvilágához fűz; egyetemi hallgató éveim legbizalmasabb embere egy iparos sorsba került parasztember volt, igazi őstehetség, akinek nagyszerű képességei ott züllöttek el a közt a „két kultúra” közt, amelyről cikkemben beszéltem. (Sznobok és parasztlakóvilág című cikk nyomán)</i> <i>Amint látják, egy vágyálom rejteget az én javaslatom alján: olyan, amelyet minden küzdő ember ringatgat magában, s az békül össze az én nép számára készült Eötvös-kollégiumomban a társadalmi szükséglettel és lehetőséggel. Most, hogy az Őstehetségek kiállítása megint belekongatott a lelkiismeretekbe, a közönségébe és az enyémbé is, úgy érzem, újra elő kell állnom vele. Mentsük meg ezeket a két sors közé került embereket, segítsük hozzá őket, hogy csodabogarakból a nép vezéreivé válhassanak, építsünk nekik menhelyet, ahol az első útbaigazítást megkaphatják, otthont, amellyel nehéz életkörülményeik közt is összeköttetésben maradhatnak.</i> <i>Az „őstehetségeknek” az a kollégiuma, amelyre én gondolok, még húszézer pengőbe se kerülne; egy öt-hat holdas birtok kellene hozzá Budapest közelében, azon négy-öt szobából álló ház s néhány lelkes ember. Az állam, ha nagyon gavallér akar lenni, félszabadságra engedi azt a néhány tanárt, aki ott tanít.</i> <i>Még a testi munkát sem felejtetném el vele egészen; a telepnek, melyen foglalkozunk velük, legyen gazdasági autarkia; napi három-négy órai testi munkával maguk a bennlakók teremtsék elő szükségletük egy részét. A szellemi munka az élet természetes közegében folyjon, ahol foglalkozások élnek foglalkozások mellett, s a társadalom más-más vidékéről jött munkások cserélik ki emléküket és tudásukat. Még maguk a tanítók is cserére jönnének ide, tanultságuk termékeit cserélnék el azzal, amit erre a telepre húsz-harminc nehéz körülmények közt feltörtető éber ész összehordott.</i> <i>Kollégiumunkban tizenhat-húsz-huszonkét éves fiúknak volna a helyük. Ebben a korban egy-két esztendő alatt egy tehetséges emberben rendkívül sok mindent lehet meglóditani; különösen, ha akik foglalkoznak velük, maguk is tehetséges emberek. Tavasztól tavaszig tartanék ott egy csoportot, s csak kivételes esetben maradhatnának egyesek még egy esztendőre. Elsősorban történelemről beszélnék nekik, a fizika, orvostudomány, természetrajz elemeit is az újkori fölfedezések történetén át ismernék meg; könyvtárunkban megvolna a magyar irodalom java, a legfontosabb idegen remek; egy év alatt megtanulnák a nyelvtant és a helyesírást, s</i>	<i>őstehetségek</i> <i>kollégiuma</i> <i>nevelés</i> 16-22 éves fiúk népfőiskola jövő

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzsek	Kódolás (kézi) ²
		<i>(tehetségről van szó) vinnék annyira, hogy egy idegen nyelven, mondjuk angolul, önállóan tudjanak olvasni. (Reformpedagógia)</i> <i>Lehetetlen terv ez?</i> Felénk mindenki az anyagiakkal védekezik. Nincs pénz, nincs műszer, nincs könyv, nincs épület, nincs személyzet. Nem igaz: lelkesedés nincs. Nagyon kevés tudományos intézet van Magyarországon, amelynek az épülete nem szebb, mint a munka, amely folyik benne, s kevés magyar író, akinek nem több a jövedelme, mint Szophoklésznek volt. Az „őstehetségek” az a kollégiuma, amelyre én gondolok, még húszezer pengőbe se kerülne; egy öt-hat holdas birtok kellene hozzá Budapest közelében, azon négy-öt szobából álló ház s néhány lelkes ember. Az állam, ha nagyon gavallér akar lenni, félszabadságra engedi azt a néhány tanárt, aki ott tanít.... Azok az „őstehetségek”, akik irodalomban, képzőművészetben feltűnnek, rendszeresen harminc-nyolcvanéves emberek; ezekkel mi már nem tudunk mit kezdeni. A serdülés utáni évek frissességére, önalakító erejére kellene apellálnunk; kollégiumunkban tizenhat-húsz-huszonkét éves fiúknak volna a helyük. Ebben a korban egy-két esztendő alatt egy tehetséges emberben rendkívül sok mindent lehet meglóditani; különösen, ha akik foglalkoznak velük, maguk is tehetséges emberek. Tavasztól tavaszig tartanék ott egy csoportot, s csak kivételes esetben maradhatnának egyesek még egy esztendőre. Elsősorban történelemről beszélnék nekik, a fizika, orvostudomány, természetrajz elemeit is az újkori fölfedezések történetén át ismernék meg; könyvtárunkban megvolna a magyar irodalom java, a legfontosabb idegen remek; egy év alatt megtanulnák a nyelvtant és a helyesírást, s (tehetségről van szó) vinnék annyira, hogy egy idegen nyelven, mondjuk angolul, önállóan tudjanak olvasni. (1934) Parasztkollégiumok (1940) A „nép Eötvös-kollégiumának” a tervét 1934 őszén vettem fel. Alkalmat rá egy „őstehetség” - kiállítás adott, melyen népi eredetű, iskolázatlan festőket mutattak be az ámuló (s részben fölényes) pestieknek. Előre látható volt, hogy e félfestők sorsa az ünneplések és magasztalások után a teljes boldogtalanság lesz. Nem így kell a nép tehetségesebbjeit támogatni. Kisebb garral, több kitartással. Ne hitessük el velük, hogy ők csodák, akiket vétek továbbképeztetni, hanem építsük fel számukra a népi önképzés otthonait. „Adjanak össze a nép barátai annyi pénzt, amennyiből tíz-húsz tehetséges parasztfiút egy évig itt tarthatunk magunk mellett Budapesten vagy Budapest közelében.” „Mentsük meg ezeket a két sors közé került embereket, segítsük őket hozzá, hogy csodabogarakból a nép vezéreivé válhassanak, építsünk nekik menhelyet, ahol az első útbaigazítást megkaphatják, otthont, mellyel nehéz életkörülményeik közt is összeköttetésben maradhatnak.” A napilapban megjelent cikket edesebb-fanyarabb hozzászólások követték – kollégium persze nem lett belőlük. A következő év azonban megint megmutatta, hogy mekkora szükség volna rája. A reform humbugja ekkor pukkasztotta el nagy durranással a Trianon óta gyűlő, megújhosztó energiákat. A csalódásnak két tanulsága volt: 1. A magyar középosztály reformra hajló töredéke olyan kicsiny, szegény, tétova, hogy egymaga nem lehet motorja a változásnak. 2. A népi igéken a közéletbe benyargalt vezetők, kevés kivétellel, megdöbbenően hűtlen emberek, akik lefelé beszélnek és fölfelé kapaszkodnak. Parasztkollégiumokra van tehát szükség, amelyek a magyar elitet a nép felé tágitják; a „népieskedő” művelteket a kollégiumi munkával kipróbálják s valóban a népbe horgonyozzák. Úgy éreztem, hogy amíg az egész ország szaval és hűtlenkedik, a jobbakkak	fiatal parasztfiúk parasztkollégium

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzsek	Kódolás (kézi) ²
		„szerzetesrendekbe”, ilyen parasztkollégiumokba kell zárkozniuk. Életem törése s jóvátehetetlen hibája, hogy e kategorikus imperativusnak akkor nem engedelmességekkel. (1940) S a mostani helyzet? Azt hiszem, minden gondolkozó magyar egyetért abban, hogy társadalmunkra két nagy feladat vár: 1. a magyarság belső kohézióját növelni, hogy akármi talál átjárni rajt, össze- s ne szétnyomódjék; 2. a magyar érdekek köré elég erős öntudatot teremteni, hogy az 1918-as és 1938-as szégyen – egy kis asszimiláns csoport kísérlete a nemzet birtokba vételére – meg ne ismétlődhessék. Akárhogy rendezik Európát, s akárkinek osztják vagy osztanak oda a magyart – ő akarjon és tudjon a magáé lenni. S ha erre az öntudatba teremtő „tömörítés” -re (éltek-e vissza szóval jobban?) nevelőt keresek, megint csak a parasztkollégiumainkhoz jutok. Nemcsak én, egyre többen. Móricz Zsigmond egy negyed éve már, hogy a mai nyugtalanság Ahasvérjaként városról városra jár, a meglévő népfőiskolákat tanulmányozza s újakért izgat. Egy tizenkettedik órai, gyors, eredményes képzésre van szüksége a parasztságnak, s lyukakra, amiken át a néptestbe behúzhatja magát: a műveltek. Ezek a képzőhelyek, ezek a szent pórások: a parasztkollégiumok. ...Miben különbözik egy parasztkollégium egy népfőiskolától? Intenzitásban és meghittségben. Egy-egy szemeszter legalább három hónapig tart, egy-egy kiválóbb fiú több szemeszteren is részt vehet, „előadói” nemcsak „tárgyakat” adnak elő neki, inkább nézni, olvasni, gondolkozni tanítják. Mire tanítson a parasztkollégium? Veres Péter helyesen különbözteti meg a vezetőképzést a gazdaképzéstől. Más irányítani, és más jobban termelni. Az első parasztkollégiumok csak vezetőképzők lehetnek. Móricz Zsigmond és én magunkban külön-külön ugyanazt a célt tűztük ki az első fészekalj elé: tanulják meg, hogy kell otthon a járásukban az értelmiség bevonásával egy kisebb „gazdaképző” kollégiumot megszervezni. A vezetőképző tárgyai: gazdasági üzemvezetés (könnyebb könyvelés, adóügyek, szövetkezeti problémák stb.), politikai és gazdasági földrajz (a világgazdaság anyagcseréje, magyar behozatal, kivitel, a magyar mezőgazdaság lehetőségei, a szülőföld gazdasági földrajza), falusi kultúrmunka (előadások, dalárdák, olvasóköri, tanfolyamok szervezése), magyar önismeret (történet–néprajz) s még egy-két ilyenféle tárgy. Négy-öt főkollégium körül több megbeszélés, kirándulás meghívott írókkal, szakemberekkel. A kollégium nem emeli ki növendékét a faluból, nem olt belé literátor álmokat, hanem megmutatja, mi az, amit feltűnés nélkül otthon megcsinálhat. A kollégiumban természetesen nincs helye a politizálásnak. Ezt intézményesen biztosítani úgy lehet, hogy felelős igazgatóul minden ház egy szakpedagógust hív meg; tekintélyesebb középiskolai vagy egyetemi tanárt. Az anyagi áldozat, amit egy-egy ilyen kollégium kíván, egészen csekély. (1940)	
		Rádió és népművelés, 1934 <i>A rádióknak, s ezt a törvény írja elő, semlegesnek kell lennie. De lehet-e egy nagy szándék semleges? Aki valamit el akar érni, az már fegyvert csinált abból, amivel el akarja érni. A rádió nagyon különböző műveltségű népelemekhez szól; ugyanakkor néplap, amikor előkelő revü. A közérthetőség önmagában nem nagy követelmény, de közérthetőség és magas színvonal együtt igen. Minden néposztály értelmi fokához külön zsargon tartozik, s azon a nyelven, mely egyszerre helyettesítheti a különféle tájnyelveket, csak kivételes nagy írók tudnak beszélni, A rádióban napi három-négy órán át magyarul beszélnek. A rádió egymaga is ellensúlyozhatja a sajtót, irodalmat.</i>	népnevelés/népművelés

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegkorpusz	Kódolás (kézi) ²
		<i>Népmesét olvastatunk fel gyermekeknek, s ezt gyakran megtehetjük, a tájnyelv fordulatait úgy fogadtassuk el velük, hogy ne érezzék szokatlanságát. Helyes volna nyelvészektől megkérdezni, hol a legépebb a magyar hangsúlyozás, s időnként onnan közvetíteni műkedvelő játékokat, vers- és mesemondást, a terjedő éneklő hangsúlyozásra ellenszerűl.</i> <i>A rádiónak rendkívül sok alkalma van, hogy a hagyomány által ébrentartott magyar öntudatra, mint csontvázra, a nemzeti önismeretet rakja fel húsul.</i> <i>A rádiónak, mint a népkultúra egyik nagy elmosójának, itt nemcsak kötelessége van, hanem felelősség is terheli.</i> <i>A Duna-népeken túl foglalkozhat a rádió a nagy európai és tengerentúli államok életével.</i> <i>Rádió és népművelés) A népegyetem gondolata rég kísért, de ami különféle cím alatt megvalósul belőle: sose tudni, kit szolgál tulajdonképpen, a népet vagy az előadókat. A rádió óriási előnyben van az ilyesféle népművelő tanfolyamokkal szemben; ő egyszerre tízezreket ültethet le a padkára, előadóit hatalmas hallgatósággal sarkallhatja, a tanulónak pedig a szobájából sem kell kilépnie, hogy a tanfolyamra eljusson. Első pillanatra úgy látszik, hogy a népegyetemet, ha valahol, hát a rádióműsorban lehet a legkönnyebben felállítani... Az emberek szeretnek versenyezni, pályázni, sorsot húzni; használjuk ki ezt a szenvedélyüket. Ilyenféle pályázatok során a tehetségesebb paraszt, vagy munkásfiúnak száz alkalma nyílik, hogy feltűnjék; s ha a népi tehetségnek az az Eötvös-kollégiuma, melyről vasárnapi cikkemben beszéltem, megalakul, a pályázatokat mindjárt az ottani tanárok bírálhatnák el, felvétellel jutalmazva a legkülönbeket. (1934)</i>	
		<i>Büvös szandzsák (1934): húsz év körüli ifjúságnak úgy gondolom, háromféle képzést kellene kapnia. A szorosan vett katonai képzés megtanítaná a fegyverforgatásra, fegyelemre, pontosságra, tisztaságra. A katonai képzés után munkászászlóaljakra osztanák be, ahol még mindig katonai diszciplinában földekre, műhelyekbe, közmunkákhoz kerülne, megtanulná a magasabb földművelést, a kertészetet és a földműveléssel kapcsolatos iparágak elemeit, a szülőföldjén használható háziipart. Mindkét időszak alatt, de különösen a másodiknak a vége felé versenyekkel fejlesztenék benne a küzdő agonális szellemet, fizikai és szellemi feladatokat tűzve ki elé, s rászoktatva a nemesebb társaséletre, hogy amikor a falujába hazamegy, visszakiváncsozzék azokba a helyi, művelődési körökbe, amelyeket a hadsereg szervezhetne meg volt katonáinak, a falukba kihelyezett erkölcsi „káderyül” univerzális gyógyszerét találtuk meg. Ez nincs így. A telepítés számára megszerezhető föld, a földművelés mai szaktudása mellett, a munkanélküliséget alig csökkentené s az új apróbirtokok nyomorgóit a kisbirtokosság bűneinek, az egykézésnek, úrmajmolásnak vetné oda. A telepítés csak akkor lehet eredményes, ha a földművelés színvonalát egykettőre úgy fel tudjuk szöktetni, hogy az áttérés a tömegtermelésről a kertgazdálkodásra az öthat holdas majorságot is életképpé teszi. De hol kapja kezébe az állam az ország egész földművesnépét annyi időre s annyira, hogy ezt az átképzést keresztülerőszakolhatná? Csak a katonai kiképzés ideje alatt... Nagy előnynek tartom azt is, hogy a hadsereg így szorosabb kapcsolatba kerülhet a vidékkel, melyből katonáit szedi. A munkászászlóaljokban folyó szakképzésnek figyelembe kellene vennie, mire alkalmas a föld, amelynek műveltebb gazdálkodókat akar adni; miféle háziiparra, miféle gazdasági, technikai ismeretre van ott különösen szükség. A településre kiszemeltek is egy adott földterület megszállására készítenék elő, melyen a közmunkákat azok végzik, akik később birtokosok lesznek rajt; a kiszolgált katonákat szárnyuk alá szedő közművelődési egyletek pedig azt a helyi, „Gau”-szellemet teremthetnék meg, amelynek a</i>	népfőiskola, nevelés

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		hiánya miatt a mi magyar földünk kulturálisan oly tagolatlanak hat. A hadseregnek ez a leszállása a földhöz, úgy érzem, felpuhítaná a kaszárnyák embertelen falát, „humanizálná” a katonáéletet. Az újonc nem idegenbe vonulna be, s amikor leszerel, nem rúgná el magától a bakancsal a diszciplinát is; termelőségkezeleteiben, művelődési egyesületeiben a katonai közösségek társas szelleme élne tovább.... A hadsereg ilyen reformjának természetesen csak akkor van értelme, ha a katonaságnál belénk oltott vállalkozó kedvnek a közösség teret is tud teremteni, és az új gazdáknak s a velük szövetséges új iparosságnak, új intellektuelrendnek földet, munkaalkalmat szerez, Ha ennek az új osztálynak a gazdasági emelkedésre alkalmat nem adunk, rothadásra ítélt lelkiüktől megrothad az egész ország, s a műveltségéből mocsár lesz vagy vérfürdő. (1934)	
Művészet és kultúra (Kunst und Kultur) Művelődés/műveltség	Magyar szellem (Művelődés/műveltség)	Adyt egyre ritkábban emlegetik, s akik emlegetik, egyre kevésbé ismerik. Újabb költőinken alig érezzük nyomát, a műkedvelők közül csak a tájékozatlanabbak utánogatzák. Olykor rendeznek még egy-egy Ady-estélyt, de műsor, szereplők, tolmácsolás alig öregbitik Ady dicsőségét. Akik felfedezték, hogy mindig a hatalomban ülő miniszterek a legtehetségesebbek; a költői dicsőség utcait is élők neveire kezdik átkeresztelni; az irodalmi halhatatlanság teli van Bethlen-sétányokkal. Mint a magyar gyomor, a magyar emlékezet is tökéletesen emészt; tizenöt évvel Ady halála után alig vesszük észre, hogy élt. (1934) Vallás, 1936 Sokan azt gondolják: de vallás-e ez még? Nem erjesztette el itt az erjesztő önmagát? Van-e értelme itt még Istenről beszélni? Nem mondhatunk éppúgy hivatást, életlázat, becsületességet? Kétségkívül mondhatunk: a vallásos érzés manapság elég gyakran takarózik idegen paplannal. S épp az Ady teológiájához az is hozzátartozik, hogy gúnyolódni mer a szavakkal. Egyet azonban bátran állíthatunk: az ő „zsarnok lakója”, akárhogy hívjuk, lényegében azonos azzal, akit a századok Istennek hívtak. Teológiája lehántott róla minden ma hazugnak tetszőt, de a megszálltság ugyanaz, amely Európa történelmét csinálta. Az egyháznak el kell vetnie, tudom, az ilyenféle, csaknem néma vallást, de ennek a vallásnak épp az az ereje, hogy elvetheti az egyházat. (1936)	példakép
	Vallás/hit spiritualitás és	Protestáns etika A későbbi protestáns egyházalapítás a folyamatnak inkább a vége. „A protestantizmus azzal, hogy egyház lett, megszünt protestálni.” A polgárság sosem olyan kultúrateremtő, mint e nagy középkorban. Székesegyházai szobraiban, mint a görögség, az istent ő is az emberibe zárva mutatja fel. Annak ellenére, hogy a lehetőség már most is megvan rá, igazi kapitalizmus a 13. században még nem fejlődik ki. A középkori polgárságot megvédi a polgári kultúrának ettől a betegségétől tilalmakban kifejezésre jutó jó ösztöne. A kapitalista fejlődésre a polgárságot a 16. század készítette elő, mely falai mögöl az új nagy monarchiákba csalta ki; az addig alapjában egyenrangú városlakókat mint vállalkozókat állította egy szolgaréteg fölé, s a protestantizmusban e gazdaréteg fölé a gazda lelkiismeretét rendelte gazdául. A vallásháborúk után a természettudomány felé forduló érdeklődés ennek a protestáns polgári szellemnek (mely puritanizmusával is a vállalkozás és üzlet felé nyomta az ösztönt) hatalmas eszközöket játszott a kezére...A tőke előbb csak nem dolgozik, azután már nem is alkot. A munka polgára, miközben tőkés polgár lett, kultúrateremtőből henyé kultúrafogyasztóvá vált. Akiben a polgárság nagy eszméi tovább hajtának, nem számíthat rá. ...de Man a szocialista eszmét ilyen vallásszerű hatalommá akarja teljesíteni. Az eszmének nála ugyanaz a jelentése van, ami a szókratészi vagy a protestáns vallásban az Isten hangjának, a belső	protestáns etika

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegtörzs	Kódolás (kézi) ²
		parancsnak. „Eszme minden képzet, amely bizonyos lélektani sajátosságai alapján akaratot irányít s ezzel a cselekvést meghatározott célok felé tereli.” A német ember, még ha felvilágosodott volt is, az üdvösségéért harcolt, üdvösségéért a vallásos érzés túlvilági és értelmi ballasztaival ellen is. A német négy szemközt akart maradni Istenével, négy szemközt úgy, hogy önmagába fordította a szemét. A vallásosság ebben a népben egyre közelebb kerül ahhoz az önmegvalósításhoz, amelyet Dilthey a szellemtudomány alapfeltételének tart s a szellemtudomány, ahogy Dilthey csinálta, valóban épp annyira üdvösségügy, mint tudomány. Az egyházak külső formalisztikus igényeinek a jele s nem az egyházakban folyó vallásos megújulásnak. Igaza van Szekfü Gyulának, az a katolikus és az a protestáns ifjúság, mely a vallásban a vallásos élményt s nem a hatalmi érvényesülést keresi, megférhet egymás mellett ebben a hazában. (Felekezeti kérdés) A németiség a világtörténelem legrosszabb tanulója volt. Hajlama ellenére magolta be a Nyugat leckéjét: a racionalizmust, az anyagelv hitetlenségét. Lényegében vallásos maradt: a középkori misztikusok és a protestáns puritánok népe, növények tanítványa, aki most a nyugati művelődés öregkori merevedése idején, megint mondhat valamit az emberiségnek, mint ahogy mondott már Luther és Herder idején. A Nyugat materializmusa nagy munkát vitt véghez – a világgazdasággal egy emberiséggé hálózta a nemzeteket. De a világgazdasággal együtt szétvitte bele a sivárságot is. A test kész, de talán épp azért vajúdik, mert hiányzik belőle a lélek. Ezzel a lélekkel akarja megajándékozni a Nyugatot felváltó németiség. (Tanú, 1932)	
		Ezt jelenti a címe is. Nem Figyelő, hanem Tanú. Nemcsak szemtanúja annak, ami van, hanem bizonyoságtévő amellyel, ami örök. Azontúl, hogy írás: erkölcs! (Tanu, 1932) Azt a tíz-husz embert, aki a háború óta a magyarság pusztulásáról, telepítésről, a tőke megrendszabályozásáról, Kert-Magyarországról, közegészségügyről, okos kisebbségi politikáról beszél, az utóbbi hónapokban nagy meglepetés érte. Író és hatalom, Azt a tíz-husz embert, aki a háború óta a magyarság pusztulásáról, telepítésről, a tőke megrendszabályozásáról, Kert-Magyarországról, közegészségügyről, okos kisebbségi politikáról beszél, az utóbbi hónapokban nagy meglepetés érte. A magyar író feladata ma: a világi hatalom példátlan torlódásában vele szemben is helytálló szellemi teremteni. Az én életcélom: a magyarságot erre a farkasszemre előkészíteni. Ezt az életcél nem elvi megfontolások tűzték ki velem. Magából az életemből alakult ki, ösztönöm tiltakozásaiból és felújongásaiból. Pályám elején, amikor még csak biológiai gyökereim feszengtek, hajtottak: egy új, szabad földet küzdöttem baloldal és jobboldal közt. Társakat kerestem, akik az ellenforradalmi és liberális bizantinizmus közt egy új oldalt teremtenek; elébb a szellemben, azután az életben is. A visszatartott törekvések később már gyorsan bontakoztak. Az új „kertszellem” homályos ösztönből világos eszme lett. A görögökben őst és példát talált ez a szellem; a közép-európai gondolat szorultságunkból igyekezett hivatást csinálni; a minőségiszocializmussal marxizmustól és fasizmustól egyaránt távol álló élet- és társadalmi eszményt rajzolt a magyarság elé. (1935) Akik emberség és fajiság nagy mélyeit revelálják, mindig szembetalálkoznak a sekély vizek halaival. Sok köztük a sváb, a tót? A legkonokabbak színmagyarok voltak. Mert az irodalom szemében fajuk	erkölcs író/értelmiség feladata/küldetése új szellem/ társadalmi eszmény

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegkorpusz	Kódolás (kézi) ²
		is csak az igazi íróknak van. A nem írók minden faji bizonykodásuk ellenére is fajtalanok, ahogy virágénekeik és himnuszaik ellenére is nemtelenek és istentelenek. <i>Magyarság a magyar állam helyett. Ez az a gondolat, melyen át a magyar író visszahajolhat elbocsátó közösségihez. Csak a hamupipőkék pártján érdemes lenni, s ez a nép a világ hamupipőkéje. Szláv, germán és latin népek gyűrűjébe verve s letaszítva régi határaitól, féltérden várja a halálos csapást. Ezekben a kritikus percekben a magyar író görcsösen keresi népe létjogát. Fölfedezi erői nagy tartályát, a föld népét, s fölfedezi életerejé bizonyítékát, a magyar irodalmat. A magyar nép Európa egyik legszívósabb népe, mindent kibírt, és sorsa, alkata, nyelve egy csodálatos, sejlő, de ki nem alakult kultúra humuszává rétegzte. Hogy e humusból miféle tölgyek nőttek, s miféle tölgyes nőhetne, azt a magyar irodalom mutatta meg. Kik a mi íróink? Egy hatalmas Kissármás leszúrt bot nyomán kitörő gázkútjai. Szárnypróbálgatásai egy magára nem lelt poétanépek. De milyen szárnypróbálgatások! Minél többet hasonlítgatom a magyar irodalmat a külföldivel, annál nyilvánvalóbb előttem, hogy a magyar irodalom a legcsodálatosabb torzók múzeuma. A magyar író körül sosem volt ott az a társadalmi visszhang, mely az egységes népek nagy íróit naggyá zöndíti. Ha volt is egységes népi lelke, nem volt felsőbb fokon kialakult kultúrája. A magyar író magányos sóhaj maradt, de nézd tehetsége magját, s nincs mit szégyenkeznünk.</i> (Az értelmiség önérzete, 1942) <i>Kik a mi íróink? Egy hatalmas Kissármás leszúrt bot nyomán kitörő gázkútjai. Szárnypróbálgatásai egy magára nem lelt poétanépek. De milyen szárnypróbálgatások! Minél többet hasonlítgatom a magyar irodalmat a külföldivel, annál nyilvánvalóbb előttem, hogy a magyar irodalom a legcsodálatosabb torzók múzeuma. A magyar író körül sosem volt ott az a társadalmi visszhang, mely az egységes népek nagy íróit naggyá zöndíti. Ha volt is egységes népi lelke, nem volt felsőbb fokon kialakult kultúrája. A magyar író magányos sóhaj maradt, de nézd tehetsége magját, s nincs mit szégyenkeznünk.</i> <i>Természetes, hogy az író, aki így látja faja európai helyzetét, keresi az országon belül is a társadalmi erőket, melyek a magyarság hódítását előkészíthetik. Figyelme a nép felé fordul. A föld népe volt az egyetlen a magyar társadalmi osztályok roppant lezülléseiben, aki zsirosodott s szellemileg is emelkedett. A föld népe ma már nem egységes társadalmi réteg, lassan egy új polgárságot vet ki magából, melynek a fiai szabadon áramolnak a középosztály felé. Úgy érezzük: itt volna a pillanat, amikor a középosztály néppel érző elemei összefogva ezzel a fölfelé özönlő tömeggel, megkísérelhetnék a magyar nép arcát a magyar műveltségben is kidomborítani. Be kell állítani a magyar szemszöveget, meg kell teremteni a felelősségérzetet a magyar nép, a magyar izlés, a magyar múlt s a magyarság örök prófétái, a költők iránt.</i> <i>Az új forma: a kert s a földet egyenletesebben beborító elektrifikált minőségkultúra. Ez részben tény, részben ideál. S ha Magyarország máris be van oltva Kecskemétekkel, s nekünk egy új országot kell építenünk, mért ne csináljuk (szellemben és gazdaságban) a kert-ideál szerint. Ugyanígy a harmadik oldal....</i> <i>Úgy tudom, hogy itt egy magyarságismereti szeminárium estjén beszélek. Magyarságismeret: ez ma annyi, mint népszerűtet. Én azt próbáltam megmagyarázni, hogy szeressék a népet. Merüljenek bele, legyenek velük, ha rosszul megy neki – és ez a valószínű – és ne legyenek nagyon fölháborodva, ha jódolgában fölfalja magukat. A világ rendje ez; fontos csak az, hogy mindig</i>	magyarság nép felé fordulás felelősségérzet kertideál magyarságismeret, népszerűtet

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegkorpusz	Kódolás (kézi) ²
		<i>legyenek: akikben a kétféle lelkiismeret egy lánggal ég, s a csillagok kapcsolatot tartanak fönn a földön vívódókkal.</i>	
		A felekezeti kérdés <i>A kereszténység (vagy emlékezzünk még régebbiekre: az európai vallás) a századokkal fejlődött s a népekkel gazdagodott. Tetszhalálai után eleven vallás ma is: az „isteni köldökzsinór”, hősök és szentek vallása, melyből tételek csapódtak ki, anélkül, hogy lángját végképp lefoghatták volna; örök religio, mely szívek és helyzetek szerint változtathatja konfesszióját, lévén az előbbi maga az örök élmény, s az utóbbi pedig a szó, amely ezt az élményt állapotunk és tudományunk szerint eldadogja. Az új korban ez a religio nagy utat tett meg az egyházakon kívül, nagyobb talán, mint belül rajtuk, s ha ma a magyar életet anélkül akarja formálni, hogy terhes formák gyámsága alá helyezné, ezt a keletkező kereszténységet merev tételek jogán ki tagadhatja ki az örök kereszténységből? 1934, Tanu</i>	felekezetek vallás
		<i>Bethlen Miklós vallásos ember volt. Vallásossága kinőtt a protestantizmusból s még nem foszlott szét egy mondvasinált ész-vallásban. „Isten vicéje”, a lelkiismeret ébren van benne, s élettrajza elé írt vallásbölcseleti előszavában, mely a vanitatum vanitas szokványos bizonyításával indul, meg-megüt egy mélyről jövő hangsúly, elmélkedésre valló gondolat. „Elhitése-e a vallás? – kérdi. – Hiszen, ha az elhihetőknak, szabad volt mondani, így van! ezeknek többnek szabad volt azt felelni, nem úgy van! Ha erővel fogott volna hozzá, egy ellen százezer s több is lett volna.” A hitetőnek nem elég hitetni, hivatkozni kell valamire, ami mindegyikben ott van. Másthelyütt azt írja, hogy a religio (a vallásos érzés) a fa, a confessio (a hitvallás) a virág, s az a baj, hogy az emberek a virágot elébehelyezik a fának. (1934)</i> <i>A fiatal Arany előtt két nagy példa állt: az egyik Byron volt, a másik Petőfi. Egy világnagy középszerűség s egy isteni helyi nagyság. S Arany megírja Az elveszett alkotmányt Byron jellegével, s megírja Toldit a János vitéz ellendarabjául. Valamerre el kellett indítani a lázadó hordákat s ő ráhajtotta őket Byron csapására s aztán rá a Petőfiére.</i> <i>Vallás: Vallásos vagyok, de nem vagyok egyházas. Életem: üdvösségügy, de ez az üdvösség nem fogadja el egyik egyház közvetítését sem.</i>	hit üdvösség, üdvösségügy
		<i>A Tanú a jó ügynek nem csöcseléket akart toborozni, hanem nemességet nevelni, s ma is úgy érzi, hogy ha egyes magyar kérdésekben másoknál korábban és világosabban látott: azért volt, mert nem belőlük indult ki, hanem az európai kultúra nagy (sokszor „elvont” -nak vagy „irodalmi” -nak látszó) kérdéseiből, s azokon kinyílt szemmel fordult a magyar ügy felé. A magyar sorskérdések például a Tanú programjában is ott szerepelnek, az első „sorskérdés-tanulmány” mégis csak az ötödik füzetben bukkan fel; így parancsolta ezt a magam elé írt út: a „metaforától az élet felé”. Ezt az utat a Tanú új olvasóinak már csak pedagógiai okokból sem engedhetem el. (Tanú, 1941-es kiadáshoz, Tanú redivivus)</i> <i>A kultúra meggyorsítja az elszigetelt törzsek anyagcseréjét, tudatosítja közös sorsukat, s egy színörvénybe kavarja a lappangó, sutban álmódó színeket.</i> <i>Összefoglalva: a történelem egybegörgeti a maga néphordalékát, s a sors, nyelv és műveltség-elmállasztotta embercsoportok ásványkincseit egy valamennyiükre jellemző talajvíz oldja magába. Ez az egy népet alkotó biológiai csoportok alól kimosott talajvíz a fajiság. (Faj és irodalom)</i>	nevelés kultúra görögség/hagyomány

Tématerületek (Kerbs és Reulecke (1998) alapján)	Kategóriák (Németh László alapján ¹ (themes))	Szövegkorpusz	Kódolás (kézi) ²
		<i>A görög nyelv teljessége a görög kultúra teljességét tükrözi. Ez a teljesség: jelképes; a görög azontúl, hogy egy kultúra, a kultúra is; ő az egyetlen a kultúrák közül, amelyen a történész a történelmi élet végigszemléltetheti; mintha nem is a szándékok és véletlenek egyezkedtek volna ki benne; hanem egy alkotó kezéből került volna ki. Vannak emberek, akik életükből csinálnak remekművet; nép, amely az életéből csinált, egy volt: a görög. (1934, Görögök vagy halott hagyomány)</i> <i>Spengler könyvének két célja volt: egy általános és egy időszzerű. Meg akarta teremteni a kultúralaktant és meg akarta jósolni a következő évszázadok történetét. A mű címe és híre az utóbbira figyelmeztetett; valójában az előbbi az értékesebb. Spenglernek a kultúrákra vonatkozó tanítását három tételbe lehet sűríteni: 1. A történelemben nincs ok és okozat, mint a természettudományban. Minden történelmi jelenség szimbólum csak; értelme nem önmagában van, hanem abban, amit kifejez; a kultúra lelkében. 2. Minden kultúrának más lelke van; ugyanazok a fogalmak (tér, szám) mást jelentenek benne; igazság, jó, szép normái csak egy kultúrán belül érvényesek. 3. A kultúrák lesznek és elmúlnak, mint a növények és az állatok. Ifjúságuk vissza nem hozható, vénségük el nem kerülhető; sorsuk, ha életkorukat analógia útján felismertük, éppúgy megjövendölhető, mint a deres haj, a ráncos szemhéj után. A három tételt összefoglalva: az igazi történettudomány: a kultúrák alaktana (pontosabban: fejlődéstana). Minden történelmi jelenség a kultúra alaki jegye; minden változás: a kultúra fejlődésmozzanata. (Fatalizmus vagy veszélytudat, 1934)</i>	